

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Les estructures del Neolític antic a la península ibèrica

TREBALL FINAL DE GRAU D'ARQUEOLOGIA

CURS: 2023/2024

NOM I COGNOM: CLARA CASES PALAU

NIUB: 20399691

BLOC PREHISTÒRIA I PROTOHISTÒRIA

TUTOR: F. Javier López Cachero

RESUM:

Aquest treball pretén determinar l'existència de possibles patrons culturals entre els diferents assentaments a l'aire lliure peninsulars del Neolític antic a partir de l'estudi de les diferents tipologies d'estructures documentades. També s'analitzarà la distribució de l'espai dintre del jaciment, la funció que desenvolupaven les estructures i la relació que mantenien en tant el seu entorn. Aquest estudi es farà a partir de consultar bibliografia diversa.

PARAULES CLAU: Neolític antic, jaciment a l'aire lliure, península ibèrica, estructures negatives, sitges.

ABSTRACT:

This work aims to determine the existence of possible cultural patterns among the different peninsular open-air settlements of the Ancient Neolithic based on the study of the different typologies of documented structures. The distribution of space within the site will also be analyzed, the function the structures played and the relationship they maintained with their surroundings. This study will be done based on consulting various bibliography.

KEY WORDS: Ancient Neolithic, open-air sites, Iberian Peninsula, negative structures, storage silo.

AGRAÏMENTS:

Abans de començar, voldria expressar el meu gran agraïment per l'ajuda i el seu suport al Dr. Xavier Oms, per haver-me donat un cop de mà a l'hora de perfilar el tema del meu treball i a l'hora de buscar bibliografia, i al meu tutor el Dr. F. Javier López Cachero per haver-me ajudat en la realització d'aquest projecte. Sense el seu suport, aquest treball no hagués estat possible.

SUMARI:

1. INTRODUCCIÓ	4
1.1 <i>Objectius i metodologia</i>	5
2. CONTEXT ARQUEOLÒGIC: EL NEOLÍTIC	5
3. ELS MODELS D'ASSENTAMENT DEL NEOLÍTIC ANTIC	15
3.1 <i>Jaciments a l'aire lliure</i>	17
3.2 <i>Jaciments en coves</i>	40
4. LES SITGES NEOLÍTIQUES.....	46
5. DISCUSSIÓ	49
6. CONCLUSIONS.....	53
7. BIBLIOGRAFIA	53
8. ANNEX.....	61

1. Introducció

L'arribada del Neolític a la península ibèrica a partir del 5700 cal BC va provocar una sèrie de canvis irreversibles en les societats prèviament establertes en el territori. Entre els canvis més destacats, principalment va afectar a l'economia. Els grups mesolítics ja establerts a la península mantenien una economia de subsistència, amb la cacera i la recol·lecció dels aliments. Degut a aquest fet, els grups eren nòmades i no presentaven assentaments estables. Amb l'aparició del Neolític van aparèixer noves tecnologies. En destaca també la domesticació de plantes i animals que va permetre l'aparició de l'agricultura i la ramaderia. Gràcies a això, els grups socials ja no tenien tanta necessitat en desplaçar-se per aconseguir el seu aliment. D'aquesta manera, van començar a sorgir els primers assentaments estables pels primers grups sedentaris de la península, els quals practicaven la pastura dels animals i la plantació de cultius. Malgrat això, en els primers moments del Neolític, en el Neolític antic (c. VI mil·lenni BC), encara s'hi caçava i recol·lectava ja que els grups mesolítics s'estaven aculturitzant a la nova cultura neolítica. L'aparició de noves eines també va facilitar l'assentament d'aquesta cultura agropecuària: van aparèixer noves eines fetes de pedra polimentada i tallada que permetia treballar els cultius fàcilment i va aparèixer la ceràmica que permetia emmagatzemar i conservar els aliments. En relació a aquest últim punt, amb l'arribada del Neolític també van aparèixer una nova sèrie d'estructures negatives. Aquestes eren les sitges, les quals eren utilitzades per guardar l'excedent agrícola.

D'aquesta manera, amb l'arribada del Neolític les societats de la península ibèrica comencen a evolucionar, convertint-se en grups sedentaris i desenvolupant els primers poblats a l'aire lliure on duren a terme les pràctiques neolítiques, com l'agricultura o la ramaderia. Atès que ja no necessitaven una gran mobilitat, els assentaments canviaran de tipologia, construint-se estructures permanents fetes, principalment, de pedra. També es donarà un segon ús al paisatge, com les coves on s'hi faran inhumacions.

Aquest treball pretén veure l'estructuració dels primers poblats neolítics de la península ibèrica, la seva tipologia i la seva organització dintre d'un espai. D'aquesta manera, s'intentarà veure les característiques dels primers grups neolítics peninsulars i a les seves inferències pel que fa.

1.1 Objectius i metodologia

L'objectiu d'aquest treball és estudiar diferents jaciments del Neolític antic distribuïts per la península ibèrica per analitzar les seves estructures, tant positives com negatives, i intentar determinar l'existència de qualsevol patró entre elles. Per fer-ho, principalment es consultaran diferents fonts textuais (capítols de llibres, articles científics, memòries arqueològiques,...) per recopilar informació sobre els jaciments, les seves estructures i el context arqueològic en que es troben. Un cop fet, es compararan els diferents casos d'estudi per veure possibles tendències o irregularitats, a partir d'escriure els resultats en una base de dades (d'ara en endavant BBDD) (taula 1).

Hem establert un seguit d'objectius principals i uns altres de secundaris. Entre els principals es treballarà:

- Perfilar les característiques de cada jaciment i el seu entorn
- Detectar, si n'hi haguessin, diferències entre els jaciments o regions.

Mentre que els objectius secundaris són:

- Caracteritzar les estructures més habituals en els jaciments a l'aire lliure.
- Tipologia d'aquestes últimes.

Per tal d'assolir els objectius, la BBDD compta amb 14 camps, entre els quals la informació bàsica del jaciment, com nom, regió o cronologia, el tipus d'estructura present, ja bé siguin estructures d'hàbitat, de combustió o sitges, i la bibliografia d'on s'ha extret aquesta informació. Amb tota la informació distribuïda en els diferents camps de la BBDD, s'aconsegueix una visió més general de cada jaciment i permet fer consultes ràpides alhora de treballar.

2. Context arqueològic: el Neolític

El Neolític és un dels períodes que conformen l'etapa de la Prehistòria recent. El seu nom, *Neolític*, prové del grec (*νεός* i *λιθικός*) i la seva traducció directa seria "*pedra nova*". Aquesta paraula fa referència a una de les característiques principals del Neolític, i que el diferencia de les seves etapes anterior i posterior: en aquesta etapa es van desenvolupar eines fetes a partir de pedra polida, a diferència del període anterior, el Mesolític, que no treballaven la pedra, i el període posterior, el Calcolític, on s'abandona la pedra a favor del metall (Gibaja *et al*, 2021).

Tradicionalment, s'ha establert que el canvi en la cultura material era l'única característica del Neolític però, els estudis actuals han demostrat que durant l'etapa del

Neolític, també es van viure altres canvis importants, com tecnològics o socials (Baldellou, 1989: 27). Per començar, un altre canvi tecnològic important que es pot trobar en aquesta etapa, és l'aparició de la ceràmica. El domini de l'argila cuita permetia poder crear recipients resistents per menjar, cuinar, transportar o emmagatzemar productes per llargs períodes de temps. A continuació, també es poden trobar importants canvis en l'àmbit social. Principalment, cal senyalar el pas del nomadisme al semi-sedentarisme. En etapes anteriors, és a dir durant el Paleolític i el Mesolític, la humanitat vivia en petits grups i s'alimentaven a base de la caça i la recol·lecció de productes. Degut a això, els grups socials havien de moure's constantment en busca d'aliments. En el Neolític aquest fet canviarà ja que és el moment en què es va desenvolupar la domesticació de plantes i animals (Gibaja *et al*, 2021). En altres paraules, els humans van començar a produir el seu propi aliment a partir de cultivar plantes i criar animals. Aquest fet va permetre que els grups socials s'assentessin en el que es podria considerar com "*futurs poblats*", ja que en aquests moments els grups socials van començar a créixer en número i, a més, van començar a construir les primeres estructures d'hàbitat permanents, les quals són la base d'aquest treball. És per aquesta raó que alguns investigadors, parafrasejant a V. Gordon-Childe, han titllat el Neolític com una "*revolució*" (Baldellou, 1989: 27), ja que es van viure grans canvis que van marcar un abans i un després en la vida dels grups humans.

Abans d'entrar en les estructures d'hàbitat, cal tenir present un context geo-cronològic del Neolític: *on i quan es va originar aquest període de la Prehistòria recent?* Estudis passats ubiquen un focus originari al Pròxim Orient, *circa* el 10.000 BC. Però, els estudis actuals han demostrat que no es tractà d'un únic fet global, sinó de diversos petits fets que es van donar en diferents focus geogràfics i cronològics (Baldellou, 1989: 27). Tot i així, sí que el focus primari s'ubica al Pròxim Orient, vora el 8000 BC, moment en que s'aconsegueixen les primeres domesticacions de plantes i animals entre els períodes Preceràmic A i Preceràmic B¹ (Gibaja *et al*, 2021).

Un cop el Neolític es va assentar en les terres d'Orient, les tradicions d'aquest van començar a expandir-se cap a l'oest. Com ja s'ha mencionat anteriorment, la difusió del Neolític es va donar en processos diferents i a velocitats diferents. Per exemple, en aquells territoris on encara predominaven els grups mesolítics, el Neolític va tardar més temps en assentar-se (Oms, 2017: 13). Tornant cap als processos de neolització, aquests es fan

---

¹ Aquests períodes també són coneguts com PPNA (*Pre-Pottery Neolithic A*) i PPNB (*Pre-Pottery Neolithic B*).

presentes a partir de dos índex. El primer es tracta de la cultura material. Com ja s'ha estat mencionat, l'aparició de noves tecnologies, com la pedra polida o la domesticació, és un clar índex de l'arribada i assentament del Neolític en una regió. Seguidament, l'expansió del Neolític va provocar un canvi en la genètica de les poblacions natives, ja que es van barrejar amb les noves poblacions colones quan no van ser completament substituïdes. Dit això, l'any 2000 Zvelebil va definir un total de 7 possibles processos metodològics (Oms, 2017: 11-12):

- *Folk migration*: es tracta d'un moviment a gran escala d'una població en una direcció determinada. Aquest fet provoca una ràpida substitució de la genètica autòctona per la dels colons.
- *Demic diffusion*: colonització en cadena d'una regió, a mans de grups socials més petits. Es tracta d'un procés progressiu on les diferents generacions d'un grup es mouen de forma no-direccional i van formant noves petites aldees. Es produeix una substitució genètica gradual.
- *Elite dominance*: una elit social poderosa penetra en una població nativa i la domina per complet. Es provoca una barreja genètica.
- *Infiltration*: penetració gradual de petits grups que provoca canvis específics en àmbits econòmics o socials. La substitució genètica pràcticament no és visible per la lenta velocitat del procés.
- *Leapfrog colonisation*: colonització d'una àrea per part de grups socials petits que busquen noves zones d'explotació. Aquests jaciments es troben ubicats entre poblacions indígenes, a una certa distància entre elles. És per aquest fet que reben el nom de "*salts de granota*". Aquest fet provoca "*illes*" genètiques, tot i que es pot donar el cas d'una barreja amb la població autòctona.
- *Frontier mobility*: són moviments a petita escala, donats a partir de les xarxes socials ja establertes entre agricultors i caçadors. La barreja genètica és poc precisa.
- *Contact*: es dona a partir de l'intercanvi o el comerç, els quals resulten ser un canal de comunicació per on es transporten les innovacions d'un territori a un altre. No es produeix un reemplaçament genètic, sinó cultural.

Tots aquests processos de migració es van donar, principalment, per terra ja que encara no s'havia desenvolupat la navegació marítima. Malgrat això, s'han trobat evidències de petites embarcacions que es van utilitzar per navegar a través de rius i canals (Gibaja et

al, 2021). Per tant, la colonització de les terres d'interior es podria haver donat per vies fluvials².

D'aquesta manera, el Neolític va anar viatjant a diferents velocitats fins arribar per primer cop a Europa c. el 6000 cal BC (fig. 1). El Neolític va penetrar per primer cop en aquelles terres més properes a Orient, com la regió de Grècia o els Balcans. Més tard, començaria a expandir-se per les regions costaneres d'Europa i, finalment, per les zones d'interior, per la coneguda com via Danubiana (Gibaja *et al*, 2021).

Fig. 1: mapa de l'expansió del Neolític des del Pròxim Orient fins a Europa. GRONENBORN i HOREJ, 2023.

En el cas de la península ibèrica, el Neolític va arribar mitjans del VI mil·lenni BC, a través d'un “*model dual*”, és a dir, es va donar a partir de processos de substitució i d'aculturació (Oms, 2017: 13 / Oms i Martín, 2018: 38). En els últims anys, s'han fet diversos estudis per tal d'estudiar la cronologia i els períodes del Neolític a la península. Aquests estudis s'han fet a través de les datacions radiocarbòniques (Oms i Martín, 2018: 38) i de l'anàlisi de la cultura material, com per exemple l'estudi del tipus de decoracions presents en les ceràmiques (Laborda *et al.*, 2021: 237). Consegüentment, les conclusions

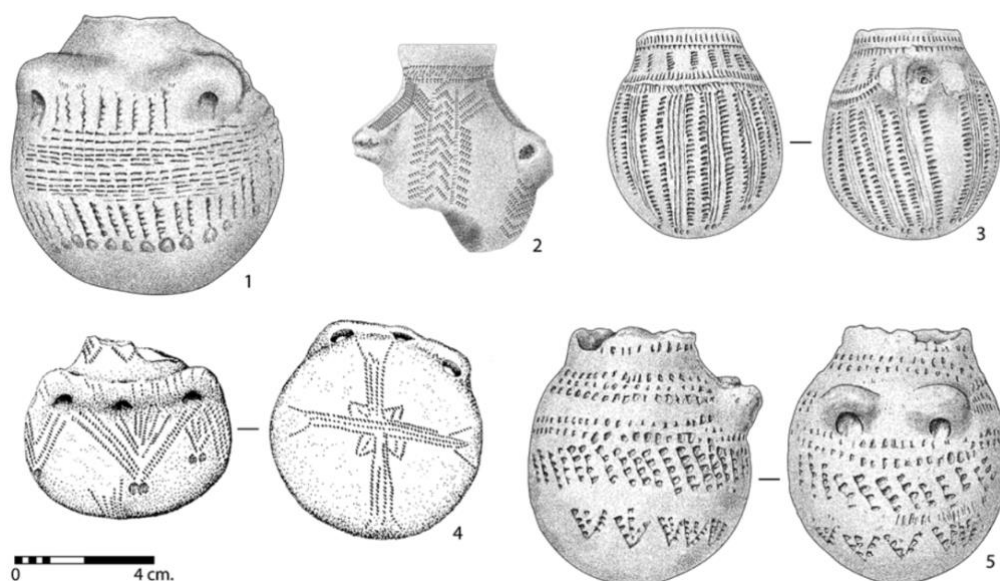
² Actualment, diversos estudis fets a Itàlia mostren l'ús de troncs com a bales per a la navegació marítima. D'aquesta manera, s'aconseguia poblar noves terres i obtenir diferents bens materials. Amb aquesta metodologia es va aconseguir arribar a diverses illes, com Còrsega o Sardenya (c. VI mil·lenni BC) o les Illes Balears (c. IV mil·lenni BC) (Gibaja *et al.*, 2024).

d'aquests estudis han permès establir un total de tres grans grups cronològics que, alhora, es divideixen en grups més petits³.

Els grups cronològics del Neolític s'ubiquen a la regió nord-est de la península i són un total de tres. El primer de tots, i en el que es centrarà aquest treball, és el Neolític antic (ca. 5500 i 4900 BC), també conegut com Neolític cardial antic. Aquest període està dividit en dos subgrups, que es caracteritzen pel tipus de decoració que presenten les ceràmiques. El primer és el Neolític cardial (o Neolític cardial ple) (c. 5400 cal BC), que es caracteritza per la presència de ceràmiques decorades a partir del *Cerastoderma edule* (fig. 2) (Baldellou, 1989: 28 / Oms i Martín, 2018: 38), i el segon és el Neolític cardial final (c. 5150 cal BC), on la decoració cardial començarà a ser substituïda per decoracions impreses o incises (fig. 3), malgrat que la impressió cardial no desapareixerà totalment (Baldellou, 1989: 28). A les darreries del Neolític antic, trobem el Neolític epicardial, que data c. 5100 al 4600 cal BC. En aquests moments, la decoració cardial ja ha desaparegut gairebé per complet, i representa el moment de finalització del procés de la neolitització, amb una bona part dels territoris ja amb una economia de producció completament adoptada. Un segon grup està format pel Neolític mitjà, on trobem diversos territoris amb una forta regionalització i amb l'inici de societats asimètriques, amb una cronologia aproximada del 4500 al 3500 cal BC. Finalment, el tercer grup és el neolític final o recent i conviu amb les primeres etapes del Calcolític. L'etapa data c. 3350 al 2300 cal BC, i presenta una alta concentració de jaciments al 2600 cal BC (Baldellou, 1989: 32 / Oms i Martín, 2018: 38).

---

³ Altres investigadors divideixen el Neolític en tant al territori: Cultura regional (com, per exemple, el Neolític català), Cultura supra-regional (Neolític mediterrani) i Cultura neolítica (engloba tot el període, tant la cronologia com la geografia) (García *et al.*, 2011: 188).

Fig. 2: *il·lustració de vases ceràmics amb decoració cardial, provinents del jaciment de la Cova de la Sarsa, València.*
GARCÍA ET AL., 2011.

Fig. 3: *fotografia de fragments ceràmics amb decoració impresa i de cordons, i provinents del jaciment de Les Guixeres de Vilobí, Barcelona.*
OMS ET AL., 2021.

Els grups cronològics presentats anteriorment són orientatius, però no s'apliquen de mateixa manera per tots els territoris de la península ibèrica ja que el Neolític va anar penetrant en el territori paulatinament. No solament hi ha una diferència en tant a la

cronologia, sinó també hi ha diferències en l'evolució del Neolític en cada regió. Això es deu a les característiques diferents que presenten cada territori. Per exemple, en alguns territoris trobem assentaments neolítics *ex-novo* i en altres trobem una barreja amb la població anterior, els mesolítics. També hi ha diferències en tant a les plantes que es van començar a conrear, ja que cada regió té un clima i un paisatge diferent.

Malgrat aquest últim punt, és innegable que l'arribada del Neolític a la península ibèrica va provocar canvis irreversibles en la vida dels anteriors grups socials. García-Martínez (2014) digué que l'arribada del Neolític va provocar canvis en la relació que tenien els humans amb el seu entorn, i el cert és que es van començar a desenvolupar noves tecnologies que van provocar una evolució en la societat i l'economia dels grups mesolítics, com la sedentarització, l'aparició de la ceràmica o el naixement dels primers poblats.

Catalunya fou un dels primers territoris de la península que es va neolititzar i, de fet, fou un dels punts d'entrada del Neolític que provenia d'altres regions europees, com França o Itàlia. Per consegüent, Catalunya és un punt clau per entendre l'arribada i desenvolupament del Neolític a la península ibèrica. Malgrat això, hi ha una manca d'estudis generalitzats i d'estudis de cronologies específiques perquè molts d'ells es centren en èpoques determinades, com el Neolític postcardial, i s'obvien d'altres, com el Neolític cardial (Oms i Martín, 2018: 34).

Tot i això, els estudis han conclòs que el Neolític va arribar a Catalunya al VI mil·lenni BC a partir de l'entrada de grups neolítics a la península. Aquests grups provenien del sud de França i d'Itàlia i van importar les seves tradicions al país que es van acabar imposant. Aquest fet és confirmat amb la tipologia dels jaciments que no mostra una evolució de la cultura mesolítica a la neolítica, sinó una aparició directa de les noves tendències neolítiques europees. Per un llarg temps les investigacions van concloure que en la península ibèrica es va donar un procés de colonització on les tradicions del neolítics portades de fora la península es van acabar imposant per sobre les tendències mesolítiques, donant-se un procés d'aculturació. Però, estudis recents fets en les datacions C14 de jaciments del NE de la península mostren un buit d'uns 500 anys entre les últimes evidències de grups mesolítics i l'aparició dels primers grups neolítics. Aquest fenomen demostraria que no es va donar cap contacte físic ni cultural entre els dos grups socials, fet que anteriorment s'havia estimat (Morales i Oms, 2012: 35). Així doncs, les conclusions dels nous estudis expliquen que aquest buit es va produir *circa* el

8200 cal BP (c. VII mil·lenni cal BC), moment en que es va donar un episodi glacial que provocà la desaparició de nombrosos grups mesolítics. Posteriorment (c. VI mil·lenni cal BC), la regió va ser repoblada ràpidament pels nous grups neolítics vinguts del nord d'Europa. Finalment, una altra explicació que se li dona aquest fenomen és que la glaciació va provocar grans canvis en la cultura i economia dels mesolítics però, no la seva desaparició completa. Aquests canvis en la tradició mesolítica va facilitar l'assentament de les noves tendències neolítiques (Morales i Oms, 2012: 37). Amb l'arribada del Neolític, a Catalunya es donaran tres fases cronològiques: Neolític antic (o cardial), Neolític mig i Neolític final (i inicis del Calcolític) (Oms i Martín, 2018: 38-39).

La Comunitat valenciana té una casuística similar a la del NE peninsular. Existeix un conjunt tardà de grups mesolítics que arriben fins aproximadament 6000-5900 cal BC i, a partir de 5600 cal BC, arriben grups neolítics de diferent origen. El primer, una mica més antic, és el grup Impresa⁴, documentant al Barranquet (Oliva) i al Mas d'Is (Penàguila) (Bernabéu i Martí, 2014). A partir d'aquest moment, durant almenys 500 anys, es reproduïx el Neolític antic cardial, en jaciments tan emblemàtics com la Cova de l'Or (Beniarrés), la Cova de la Sarsa (Bocairent) i la Cova de les Cendres (Moraira). En el cas dels poblats, hi ha els exemples de Benàmer (Muro d'Alcoi) i Mas d'Is, entre d'altres (García-Atiénzar, 2009). Els mateixos jaciments també presenten restes del Neolític epicardial a partir de 4900 cal BC fins el 4600 cal BC aproximadament.

Andalusia és un gran territori que també va tenir un paper important en el procés de la neolitització de la península ibèrica. Concretament, la seva importància recau en que Andalusia és el punt intermig entre Europa i Àfrica. D'aquesta manera, el Neolític va arribar al territori a mitjans del VI mil·lenni BC i el ¼ del V mil·lenni BC (c. 5500-4700 cal BC) (Camalich i Martín-Socas, 2013: 103) (Martín-Socas *et al.*, 2017: 2), a través de dues vies principals. La primera via d'entrada va ser a través del nord d'Àfrica i la segona va ser pel sud-est peninsular (el Llevant mediterrani) (Martín-Socas *et al.*, 2017: 2).

---

⁴ Malgrat que la ceràmica Impresa és una tradició que també es dona en altres regions fora de la península en cronologies semblants (com a França i la cultura del Sillon d'Impressions), a Catalunya s'han recuperat poques (o gairebé cap) evidències d'aquesta cultura. Els investigadors creuen en dues possibles explicacions per aquest fenomen: la primera és que a Catalunya aquest fenomen es va donar en molta poca intensitat, mentre que la segona explica que el fenomen sí es va donar però encara no s'han recuperat les evidències (Oms *et al.*, 2020: 109).

El territori andalusí es divideix en dos grups culturals. Els primers corresponen a territoris on hi havia una presència de grups mesolítics previs a l'arribada del Neolític i on trobem una barreja de les dues cultures, la tradicional i la dels nouvinguts. Els segons corresponen a territoris on no hi havia una presència de grups mesolítics i, per tant, es van assentar directament les tradicions neolítiques, com la domesticació de plantes i animals o la ceràmica (Martín-Socas *et al.*, 2017: 10).

Malgrat certes problemàtiques d'índole cronològica que presenta l'estudi del Neolític a Andalusia, avui dia els investigadors han conclòs que, i com s'ha mencionat més amunt, el Neolític es va desenvolupar en un període de 800 anys, entre el 5500 i 4700 cal BC, moment en què es dona la sedentarització dels grups socials i es consoliden les tecnologies i economia neolítiques. A partir del 4700 i fins el 4300 cal BC (aproximadament) es dona el declivi del Neolític quan s'abandonen els jaciments i es comencen a crear-ne de nous, tot seguint una nova organització econòmica i social (Martín-Socas *et al.*, 2017: 16).

La neolitització de la Meseta presenta característiques semblants al Neolític andalusí ja que també presenta dos tipus de jaciments. Per una banda, hi ha assentaments d'una cronologia més antiga, c. el 5700 i 5600 cal BC, que presenten una continuïtat amb les tradicions culturals dels grups mesolítics que habitaven anteriorment el territori. Per l'altra, hi ha fundacions *ex-novo* tardanes, c. 5400 i 5300 cal BC, de jaciments que presenten únicament tecnologies, tècniques i una economia neolítica, amb l'aparició de la ceràmica i de les primeres domesticacions (García-Martínez, 2014: 84). Al contrari del cas d'Andalusia, a la Meseta s'han donat més estudis sobre el Neolític, però hi manquen estudis sobre els moments previs al Neolític (García-Martínez, 2014: 86). Malgrat això, i com s'ha vist anteriorment, el Neolític a la Meseta peninsular és un període que es va donar entre el 2/4 i 3/4 del VI mil·lenni cal BC i va finalitzar a finals d'aquest. *Circa* el 5400 cal BC es va donar un màxim esplendor del desenvolupament del Neolític, provocant la desaparició de les tradicions mesolítiques (García-Martínez, 2014: 96).

Finalment, Portugal és la regió peninsular que va patir la neolitització més tardana i presenta característiques diferents a les que s'han vist fins ara. El Neolític a Portugal va néixer vols la 1/2 del VI mil·lenni BC per dues causes principals. La primera és l'evolució cultural dels últims grups caçadors-recol·lectors del Mesolític que habitaven el territori. Aquesta evolució fou provocada per una influència cultural dels grups neolítics que

habitaven al sud de la península: els grups mesolítics de Portugal van acabar adoptant les tradicions neolítiques i van abandonar les seves. La segona causa són les relacions, potser matrimonials⁵, entre grups mesolítics i els nouvinguts neolítics, les tradicions dels quals van acabar imposant al territori. En tot cas, el resultat fou el mateix: un creixement demogràfic que va comportar a la complexitat de la societat. Amb això, naixien les primeres societats agropecuàries proto-neolítiques (Tavares da Silva; Soares, 2015: 647). A Portugal trobem dues fases cronoculturals del Neolític: el Neolític antic i mig (c. 5500 i 3500 cal BC) i el Neolític final i Calcolític (c. 3500 i 2900 cal BC) (Sousa *et al.*, 2016: 469). Finalment, la tipologia de jaciments que es troben durant el Neolític portuguès són semblants als de la resta de la península ibèrica. Aquests són ocupacions en coves o a l'aire lliure (en esplanades o dalt de muntanyes) i desenvolupen diferents funcions, com llocs habitacionals o funeraris. Però, malgrat les evidències de la existència de jaciments d'hàbitat a Portugal, aquests han estat poc estudiats, per una banda per la mala conservació d'aquests⁶, i per l'altra pel poc interès acadèmic, el qual es centra més en estudiar els poblats del Calcolític (Sousa *et al.*, 2016: 467).

Com a conclusió d'aquest apartat, el Neolític és una de les etapes que conforma el període de la Prehistòria recent i comprèn una cronologia d'aproximadament 3 mil·lennis. En aquests moments, es van desenvolupar innovacions que van marcar un abans i un després respecte a les pràctiques de predació pròpies del Mesolític. Entre aquestes innovacions, es troben canvis tecnològics i econòmics que van provocar la sedentarització total dels grups humans i, alhora, l'aparició dels primers poblats amb les primeres estructures permanents, les quals s'analitzaran i estudiaran en els següent apartats.

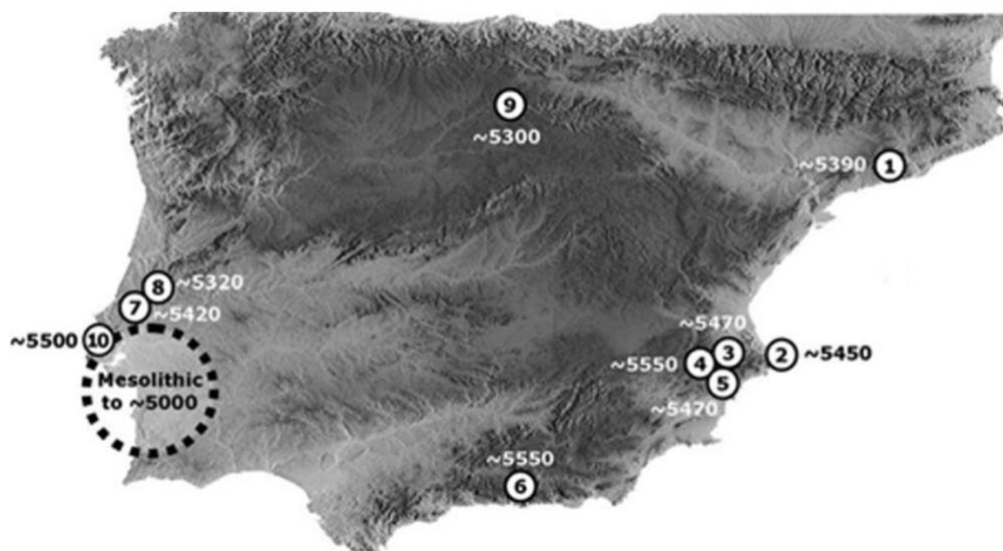
---

⁵ García-Martínez (2014) digué perquè es doni la colonització d'un territori és necessari un contacte entre la població autòctona, en aquests cas els grups mesolítics, i els colons, és a dir els grups neolítics. El contacte es podia donar a partir de relacions matrimonials o per la convivència territorial.

⁶ A diferència dels contextos funeraris que solen conservar-se millor, els jaciments d'hàbitat solen presentar una pitjor condició per estar exposats a l'aire lliure, cosa que provoca la desaparició de gran part de les evidències, i per les seves grans dimensions, fet que dificulta la seva lectura al complet (Sousa *et al.*, 2017: 467).

3. Els models d'assentament del Neolític antic

Com s'ha comentat en l'anterior apartat, el Neolític mostra una sèrie de característiques diferents en tant a l'etapa que precedeix. Una de les més importants és el canvi de l'estil de vida dels humans quan, gràcies a l'aparició del conreu i la ramaderia, van deixar de ser nòmades per començar a viure en els primers poblats estables o semi-estables, dependents de la rotació de les terres agràries.

Fig. 4: mapa amb la localització dels primers assentaments domèstics a la península ibèrica, amb les cronologies corresponents.
SOUSA ET AL., 2017.

Aquests primers poblats, també anomenats assentaments de camperols, van començar a sorgir cap al 5600 cal BC i se situaven en les conques fluvials (*fig. 4*). Posteriorment, aquest model d'assentament començaria a expandir-se cap a l'interior (c. 5400 i 5300 cal BC) (Jover i Torregrosa, 2016: 3). Així doncs, els primers poblats neolítics naixien de la unió de diversos individus sota una mateixa unitat domèstica (família nuclear o extensa) i sota un mateix grup (format a partir de les diferents unitats domèstiques). La unió d'aquests grups es podia donar per diferents vincles, com el parentiu o la política, i l'objectiu de la primera era garantir la protecció i reproducció del grup. Per una banda, la protecció física s'aconseguia a través de la construcció d'estructures artificials o l'ús d'estructures naturals per refugiar-se del perill. A més, calia produir menjar i altres productes que ajudessin al manteniment del grup. Per altra banda, la reproducció evitava la desintegració del grup: les relacions sexuals permetien mantenir una descendència, mentre que la transmissió dels valors culturals permetia la continuïtat simbòlica del grup (García *et al.*, 2011: 188 / Jover i Torregrosa, 2016: 3).

D'aquesta manera, els humans van començar a agrupar-se sota petites unitats domèstiques que, poc a poc, s'anirien ampliant i ocuparien una sèrie de jaciments des d'on explotarien els recursos (García *et al.*, 2011: 188). Aquestes unitats domèstiques presentaven dos models d'assentaments: el principal model d'assentament era a l'aire lliure en petites cabanes (o granges) de base quadrangular o ovalada⁷, fetes a partir de pals de fusta i que comptaven amb un sostre a dues aigües subjectat per pals (Oms *et al.*, 2017: 237). Dintre d'aquestes cabanes, o just a l'exterior, s'hi podia trobar una estructura de combustió o forn per a activitats culinàries. Al voltant de les cabanes es situarien diferents àrees de producció a l'aire lliure. Hi hauria una separació entre aquestes dues: aquelles on es produïen activitats més quotidianes, com moldre el blat, s'hi trobaven vora les cases, mentre que aquelles que implicaven l'ús de combustió, com la cuina, o deixaven restes, com la talla lítica, es farien en espais més llunyans a les cabanes (Jover i Torregrosa, 2016: 13). A més, els poblats també comptaven amb una àrea pel bestiar, la qual solia presentar un tancat, i una zona de conreu (*fig. 5*).

Fig. 5: *reconstrucció del poblat Neolític a l'aire lliure de La Draga.*
UAB.

Aquest últim fet ens mostra una característica important sobre els primers grups neolítics: la seva organització social. Per una banda, la separació dels espais del poblat, evidenciat a través de les estructures, mostra una diferència entre les activitats que s'hi duïen a terme en aquests espais. Les activitats de producció es feien a l'aire lliure i per

---

⁷ Durant el Neolític antic, les cabanes principalment tenien forma quadrangular o rectangular, com el cas del jaciment de La Draga, però més endavant (Neolític mitjà) s'abandonarà aquesta forma en favor a les cabanes de planta ovalada (Jover i Torregrosa, 2016: 14).

tant presentaven un caràcter públic, mentre que les de reproducció es feien dintre de les cases, oferint un caràcter més privat. Per altra banda, una anàlisi de la distribució de l'espai i de les activitats podria donar com a resultat la possibilitat de l'existència d'una proto-jerarquia, on una família tindria control sobre la producció.

Aquest últim model d'assentament es troba, principalment, a diversos indrets peninsulars. Malgrat ser el model principal d'assentament, l'acció antròpica moderna ha causat molts desperfectes (o inclòs la destrucció completa) en alguns jaciments, fet que provoca que quedin poques evidències del model.

Per altra banda, el segon tipus d'assentament es produeix a les coves. Malgrat que durant el Neolític s'abandona l'hàbitat en les coves a favor dels espais a l'aire lliure, s'han trobat alguns indicis que mostren l'ús de coves i abrics com a hàbitats, tot i que d'una manera més esporàdica i preferentment són emprades per a activitats secundàries (com, per exemple, àrees d'emmagatzematge o zones d'inhumacions) dependents dels poblats. Aquest fet s'accentua al sud de la península, on es dona la "Cultura de las Cuevas", descrita per Pere Bosch Gimpera com una cultura d'ocupació de coves que presenten una tipologia de ceràmica pròpia (Camalich i Martín Socas, 2013: 105). Tot i aquest fet, a partir del Neolític mitjà les coves deixaran de ser utilitzades com a hàbitats i començaran a fer la funció de magatzems, tancats pel ramat, o com a sepulcres. Aquest últim punt es dona principalment al sud de la península (Extremadura) i a Portugal (per influència de la primera) (Sousa *et al.*, 2016: 506).

3.1 Jaciments a l'aire lliure

En el següent apartat s'analitzaran un conjunt de jaciments del Neolític antic que es troben a l'aire lliure i que presenten estructures d'hàbitat, per tal d'esbrinar la possible existència d'un patró o tradició arquitectònica entre els primers grups neolítics de la península ibèrica. També, s'intentarà extreure informació de possibles patrons socials, reflectits en les estructures d'hàbitat.

Com s'ha mencionat en l'apartat anterior, l'arribada del Neolític va provocar canvis en l'organització dels grups socials anteriors. Principalment, aquest canvi es tractava d'abandonar l'hàbitat en coves o abrics, a favor del desenvolupament dels

primers poblats a l'aire lliure⁸. Aquests primers poblats es trobaven dalt de petits turons o cims, en una superfície plana, vora de cursos hídrics i presentaven diferents estructures, tant positives com negatives. És aquí on els neolítics es refugiaven, vivien i descansaven.

En el Neolític antic existeixen diverses tipologies d'hàbitat. La primera de totes són els hàbitats en coves o abrics. Malgrat que és el moment en què es comencen a abandonar aquestes estructures naturals com a lloc d'hàbitat, encara s'utilitzaran algunes cavitats com a refugi, tot i que aquestes es tractaran en el següent apartat. A continuació, la segona tipologia són els hàbitats a l'aire lliure. Dintre d'aquests, també trobem diferents tipus d'estructures que es diferencien a partir dels materials que s'utilitzen o per la zona geogràfica on es troben.

Per començar, el primer tipus d'estructures d'hàbitat que podem trobar a la península és el que està fet a partir de blocs de pedra i presenta un sostre aeri fet de matèria orgànica, junt a un sòl empedrat. Aquest tipus d'hàbitat presenta parets fetes de blocs escairats de pedra seca i sol tenir una planta circular o ovalada. El sostre aeri és quadrangular i està subjecte a partir de diferents pals de fusta que, alhora, estan falcats al terra. Generalment l'estructura que sosté el sostre, el sostre *per se* i els pals que el subjecten, no es solen conservar ja que ambdós estan fets de matèries orgàniques, com fusta, canyes, fulles o similars. L'evidència que sí es pot trobar són els forats de pal que es feien per subjectar els pals de fusta⁹. Addicionalment, aquests hàbitats són espais que no presenten moltes estructures o material en el seu interior. Finalment, aquest tipus d'àmbit és característic de la regió mediterrània (Catalunya, València i França) i d'Aragó (Oms *et al.*, 2021: 273), amb els exemples de Les Guixeres de Vilobí o Benàmer.

La segona tipologia d'àmbit presenta cabanes fetes de pals fusta amb una morfologia un tant diferent a l'anterior. Malgrat que aquest tipus d'hàbitat també presenta un sòl i un sostre aeri, les seves característiques són diferents. En tant al primer, aquestes cabanes presentaven un paviment fet de fusta o pedra i tenia una base quadrada. En tant al segon, el sostre aeri també estava fet de matèries orgàniques, principalment fusta, però se subjectaven diferent: els pals de les parets eren clavats a terra de manera vertical, amb una punta apuntada que s'enfosava un parell de metres en el sòl i una altra bifurcada que

---

⁸ Cal mencionar que en el Mesolític ja existien jaciments a l'aire lliure junt a l'hàbitat en coves. Malgrat això, s'han fet pocs estudis d'aquest fenomen, fet que provoca una visió equivocada sobre l'hàbitat al Mesolític. Igualment, en el Neolític mig s'abandona l'hàbitat en cova.

⁹ Els forats de pal són petites estructures negatives de dimensions diverses depenent de la dimensió del pal que ha de subjectar. Sovint, són d'entre 10 i 20 cm de diàmetre i, de vegades, s'han recuperat pedres o fragments ceràmics que es van utilitzar per ajudar a mantenir els pals rectes.

subjectava els pals del sostre. També s'ha descobert que hi hauria una segona tipologia de sostre feta a partir dels propis pals de la paret, els quals tenien una forma obliqua que permetia tancar la cabana. Finalment, els pals de fusta no solien ser treballats perquè l'escorça d'aquests proporcionava protecció a l'àmbit (Terradas *et al.*, 2020: 262).

La Draga és un dels pocs exemples d'aquesta tipologia d'hàbitat que es conserven a la península ibèrica, i d'aquí prové la seva importància. Gràcies a les grans dimensions del jaciment i de la bona conservació d'aquest, s'ha pogut veure la complexa estructuració de l'espai i l'ús d'altres matèries per la construcció d'hàbitats.

Malgrat que sí s'han conservat alguns exemples d'hàbitats del Neolític antic en la península, no sempre és possible. Sovint, les estructures positives han estat destruïdes per l'acció antròpica i, per tant, es conserven parcialment o no es conserven directament. Tot i això, s'han pogut recuperar testimonis d'antigues estructures positives que foren destruïdes. Un d'aquests testimonis és la cultura material que mostra la funció d'un jaciment. Generalment, els jaciments habitacionals presenten vasos ceràmics que es on s'emmagatzemaven els productes. Un altre testimoni són les estructures negatives de diversa tipologia. Per una banda, les estructures de combustió mostra la presència d'un grup social en el lloc ja que aquestes estructures eren utilitzades per il·luminar, escalfar, cuinar i treballar. Per l'altra, en alguns jaciments s'han recuperat foses que es tractarien de les rases fetes per adequar-hi les parets d'un hàbitat. Finalment, una altra estructura negativa que ens indica la presència d'un poblat a l'aire lliure són les sitges. Les sitges van aparèixer per primer cop en el Neolític ja que en elles s'emmagatzemava el nou excedent agrícola. Aquestes estructures s'estudiaran amb més detall en l'apartat 4.

3.1.1 Jaciments a l'aire lliure a la península ibèrica

En primer lloc, s'explicaran les estructures d'hàbitat de jaciments a l'aire lliure a la península ibèrica (*fig. 6*), una breu història del jaciment i el seu context, la tipologia de les estructures positives i les funcions d'aquestes.

Fig. 6: localització geogràfica dels jaciments a la península ibèrica estudiant en aquest treball.

Un dels exemples més interessants d'un jaciment a l'aire lliure és Les Guixeres de Vilobí (o simplement Les Guixeres) (Sant Martí Sarroca) a Catalunya. Les Guixeres és un dels millors testimonis conservats d'un poblat neolític a l'aire lliure, ja que s'han recuperat 4 nivells d'ocupació, corresponents al Neolític antic cardial, el Neolític antic epicardial, Neolític antic postcardial i un nivell del Neolític final i Calcolític. A més, s'han recuperat 3 àmbits i més de 20 estructures negatives per la seva ocupació més antiga (Oms *et al.*, 2021: 257).

El jaciment de Les Guixeres (Sant Martí Sarroca, Alt Penedés) es troba en un petit cim a uns 330 m s.n.m i es calcula que té una extensió de 2500 m², tot i que tan sols s'ha excavat aproximadament un 10%.

Com s'ha mencionat anteriorment, el jaciment de Les Guixeres té un total de 4 nivells arqueològics que s'han conservat bé i que s'allarguen fins al Neolític final (*fig. 7*). El primer nivell, o fase A, data del Neolític antic cardial i presenta més de 20 estructures negatives (*fig. 8*) i tres àmbits. Els tres àmbits van poder ser datats, fet que va permetre establir una cronologia del nivell. L'àmbit 1 va donar un resultat de 6655±45 BP (5644-5491 cal BC). Els altres dos àmbits van donar una cronologia més tardana: l'àmbit 2 va

donar la cronologia de 6458 ± 38 BP (5458-5342 cal BC), i en l'àmbit 3 es van obtenir dues cronologies; una mostra extreta de la base de l'àmbit que va donar una cronologia de 5470-5330 cal BC, i una segona d'entre el 5400 i 5250 cal BC (Oms *et al.*, 2023: 55). Els àmbits estan orientats al nord i tots presenten una forma similar: tenen una forma el·lipsoïdal i mesuren 8,5 x 4 m. En el cas de l'àmbit 1, es van trobar evidències d'un possible sòl i les parets són rectes, però no estan alineades, fet que no ha permès reconstruir el sostre (Oms *et al.*, 2021: 262). En tant a les estructures negatives trobades en el nivell de la fase A, corresponen a una sitja, una fossa-contenidor i una estructura de combustió, a més de forats de pal. Pel que fa l'estructuració de l'espai, un estudi encara inèdit (Vidal, 2021), va mostrar l'existència d'espais reservats a la talla lítica i a la gestió de la fauna (al voltant de cada àmbit), a la producció ceràmica (al voltant de l'àmbit 2), a la producció de denes de collaret fetes amb petxines (al voltant de l'àmbit 3), i inclús, una zona de treball, al voltant d'un fogar, entre els àmbits 1 i 3. A més, l'estudi de la indústria lítica també va indicar certes tendències: els elements de sega es trobaven preferentment a l'àmbit 2 i els projectils, a l'àmbit 1, mentre que la resta d'activitats quotidianes es feien a totes tres cabanes àmbits (Gibaja *et al.*, 2018).

Fig. 7: estratigrafia de Les Guixeres.
OMS; MESTRES; MARTÍNEZ; LABORDA, 2019.

Fig. 8: un possible forat de pal de la fase A.
OMS ET AL. 2021.

El nivell de la fase A és un dels nivells que millor es conserven en el jaciment. Gràcies a això, es van recuperar moltes restes materials (a més de les estructures ja mencionades) com eines lítiques (aixes, molins, percussors,...), fragments ceràmics que corresponen a un total de més de 100 vasos, i restes faunístiques (Oms *et al.*, 2023: 57). Els animals que més abunden en Les Guixeres són els ovicaprins, corresponent a un 75% de les restes, i els bòvids, que corresponen al 25% de les restes. Finalment, i en menor presència, hi han els porcs senglars, peixos i aus¹⁰. La presència d'aquests fragments es deu a que, segurament, les activitats quotidianes es feien entorn a l'àmbit.

A continuació, s'estudiarà el jaciment del Puig Mascaró (Bisbal d'Empordà), en el Baix Empordà. El jaciment s'ubica dalt d'un turó, a uns 10 m s.n.m, en la població de Torroella de Montgrí, a 2 Km de Pals. El jaciment fou descobert durant unes obres per fer un càmping, en l'any 1969. A partir d'aquest any es duran a terme una sèrie d'intervencions que s'intensificaran entre el 1972 i 1975 (Pons i Tarrús, 1980: 67).

¹⁰ En fases posteriors hi ha la presència d'altres espècies animals: en la fase B hi ha la presència d'èquids i en la fase D de cànids (Oms *et al.*, 2023: 58).

El jaciment s'ubica en un turó de forma rectangular amb una superfície de 120 x 60 m². Orientat N-S, s'han trobat tres nivells arqueològics amb restes de fragments ceràmics, d'àmplia cronologia, junt a una possible estructura d'hàbitat. Malauradament, l'estructura es va veure afectada per les obres que es van realitzar l'any 1969. L'estructura ha estat datada del Neolític antic epicardial, entre el V i IV mil·lenni BC, a partir de la cronologia relativa proporcionada per les ceràmiques impreses del jaciment (Pons i Tarrús, 1978: 97). L'estructura es tracta d'una cabana feta a partir de blocs de pedra i també s'han trobat 6 forats de pal, parcialment alineats (Oms *et al.*, 2018: 40).

Continuant amb jaciments ubicats a Catalunya, la Font del Ros (Berga) (*fig. 9*) és un altre exemple amb estructures d'hàbitat. El jaciment es troba al Pla de l'Alemanys, en la Serra de Queralt, dintre del terme de Berga (Berguedà). S'ubica en un replà a uns 680 m s.n.m, junt al riu Llobregat. El jaciment fou descobert l'any 1988 durant la construcció d'un bloc d'edificis en un solar de 1700 m² (*fig. 10*). S'hi va intervenir, de manera preventiva, entre el 1988 i 1991. S'hi van fer una sèrie d'intervencions arqueològiques en el solar. Malgrat això, una part del jaciment va quedar afectada per les obres (Laborda *et al.*, 2021: 238).

Fig. 9: intervenció arqueològica a la Font del Ros l'any 2002.
DIPUTACIÓ DE BARCELONA

Fig. 10: situació del jaciment dintre de Berga.
DIPUTACIÓ DE BARCELONA

Durant les intervencions es van determinar dos nivells arqueològics. El primer, el nivell SG, presenta la cronologia més antiga del jaciment. Amb una superfície de 1200 m², es va datar el nivell en el mesolític d'osques i denticulats (8600 i 6500 cal BC) (Laborda *et al.*, 2021: 239). El segon nivell, anomenat N, es troba sobreposat al nivell SG. Aquest nou nivell presenta més restes materials. El jaciment ha estat datat a partir de 13 estructures i nivells, amb cronologies variades dins el Neolític antic cardial i inicis de l'epicardial, entre 5600 i 4800 cal BC. En aquest nivell es va recuperar tant estructures negatives (més de 40 en total) com positives. En tant a les primeres, es va descobrir un camp de fosses i sitges, d'una extensió aproximada de 1050 m², que comptava amb un total de 45 estructures negatives. Les fosses són de planta circular o ovalada, amb una secció troncocònica i amb una base plana. Presenten un diàmetre d'entre 1 i 1,5 m, i entre 20 i 40 cm de profunditat. Les fosses estan parcialment destruïdes i per aquest motiu no s'ha pogut determinar la seva funció. Malgrat això, s'ha proposat que, primerament, les fosses foren utilitzades com a sitges i al final de la seva vida útil, foren reutilitzades com escombreres (Laborda *et al.*, 2021: 241).

L'altre element destacable de la Font del Ros és un sòl d'ocupació anomenat nivell N. Aquest, a part de materials ceràmics i lítics i restes carbonoses de possibles fogars desmantellats, comptava amb 3 forats de pal parcialment alineats. Malauradament, aquest tram del jaciment es trobava molt malmès pels moviments de terres de l'obra, previs a l'excavació arqueològica.

Com ja s'ha mencionat, els primers hàbitats a l'aire lliure es construïen en esplanades, sovint, dalt d'un petit turó. Generalment, són estructures *ex-novo* però, també trobem exemples on s'ha aprofitat una estructura natural per construir un hàbitat, a partir d'afegir-hi noves parets i estructures de combustió. Un exemple és el jaciment dels Rocs de Sant Magí (Sant Andreu de Llavaneres), al Maresme. En aquest jaciment es va construir una cabana de pedra a partir d'aprofitar una paret natural.

El jaciment dels Rocs de Sant Magí, que es troba en la població de Sant Andreu de Llavaneres, està localitzat en la serralada litoral a uns 400 m s.n.m. El jaciment fou descobert l'any 1967 per un grup d'aficionats a l'arqueologia de Mataró, qui varen descobrir una sèrie de roques disposades en fila que omplien un espai entre dos grans blocs granítics típics d'aquesta formació. La primera interpretació que es va donar al jaciment era que es tractava d'una fortificació i d'aquí prové el seu segon nom, El Castellàs. Després d'un seguit d'intervencions al jaciment, entre 1967 i 1986, es pot situar la cronologia relativa d'aquest jaciment dins el Neolític antic epicardial (Bosch i Miró, 1986: 4).

La campanya de 1986 va estar orientada a fer una sèrie de sondejos per tal de determinar la funció del jaciment (*fig. 11*). Es va dividir el jaciment en 8 sectors dels quals només 3 varen resultar estèrils. En la resta dels sectors es va recuperar material arqueològic i evidències d'una estructura positiva (murs) (*fig. 12 i 13*). Aquesta estructura es troba principalment en el sector 2, tot i que s'han trobat restes de la mateixa en el sector 3. Feta de grans blocs de pedra granítica, l'estructura presenta diferents murs amb diverses alçades i paraments. En total, es van distingir 8 murs que formaven part de l'estructura positiva (Bosch i Miró, 1986: 10-18). Tots els murs estaven fets de pedra seca i es van detectar tres tipologies: murs amb base que formarien part de l'àmbit, murs que servien per tapar escletxes naturals i blocs d'enderroc. Finalment, en el sondeig 7 es va trobar una rasa que s'hauria fet per construir la base de l'estructura.

Fig. 11: *un dels sondejors realitzats a la campanya del 1986.*
BOSCH i MIRÓ, 1986.

Fig. 12 i 13: *dos dels 8 murs de pedra ubicats als Rocs de Sant Magí.*
BOSCH i MIRÓ, 1986

Gràcies als sondejors es va poder determinar l'extensió de l'assentament i també es va poder confirmar la relació estratigràfica entre els fragments ceràmics que es van recuperar i les estructures. Tot i la inexistència de jaciments similars en aquestes cronologies tant antigues al sud d'Europa, la cronologia del conjunt queda confirmada per la presència de ceràmiques epicardials. Malauradament, no es va conservar matèria orgànica per dur a terme datacions sobre ossos o carbons. Així, l'estructura trobada en el jaciment dels Rocs de Sant Magí es tracta d'un àmbit de les últimes fases del Neolític antic, que es va fer a partir d'aprofitar l'espai entre dues parets de pedra natural per afegir-hi nous murs i crear un hàbitat quadrangular.

Un altre exemple d'un jaciment neolític a l'aire lliure a Catalunya és Plansallosa, a Tortellà (la Garrotxa). Aquest jaciment va ser descobert per Miquel Duran i Ramon Sacrest l'any 1981 i no fou fins l'any 1987 quan es van fer les primeres intervencions (Tabernero *et al.*, 1999: 330). Plansallosa és un petit nucli ocupacional a l'aire lliure que compta amb dues fases d'ocupació: una del Neolític antic (VI mil·lenni BC) i una del Neolític antic epicardial (1/4 del V mil·lenni BC). S'ha determinat una ocupació estable d'uns 300 o 400 anys (5000-4545 cal BC) al llarg de la plana fluvial¹¹ (Alcalde; Bosch i Buxó, 1991: 58l). Plansallosa s'ubica en una terrassa fluvial del riu Fluvià, a 250 m s.n.m, en la serralada de l'Alta Garrotxa (Alcalde; Bosch i Buxó, 1991: 50). La situació del jaciment mostra dues tendències culturals. Per una banda, es troba en una plana que permet practicar l'agricultura i la ramaderia neolítiques. Per l'altra, es troba en un paisatge muntanyós, fet que permet l'explotació dels recursos naturals. Aquest fet mostra l'aculturació del grup (Tabernero *et al.*, 1999: 330).

A Plansallosa s'han recuperat dos nivells arqueològics amb restes materials, com ceràmica o indústria lítica, i d'estructures. El primer nivell, Plansallosa I o PSL I, es troba al sud-est del jaciment i és l'ocupació més antiga, datada a finals del VI mil·lenni cal BC. En ell es va recuperar un espai circular amb la presència de diverses estructures negatives, com forats de pal o rasses de fundació, i positives, que correspon a un sòl empedrat de forma ovalada. Aquest fet ens indica la presència d'almenys un hàbitat i les seves parets serien de troncs disposats en vertical. La presència d'una estructura de combustió en l'interior acaba de confirmar la funció de l'espai (Tabernero *et al.*, 1999: 331). El segon nivell, PSL II, és d'una cronologia més tardana i en ell es van trobar 4 forats de pal disposats de manera quadrangular. S'ha determinat que l'espai a l'interior correspondria a un hàbitat. Finalment, s'ha detectat una acumulació de restes de talla polida, fet que indica la presència d'un taller lític en el jaciment (Bosch *et al.*, 1997: 64).

L'estudi de les altres restes materials ha determinat que a Plansallosa s'hi criaven cabres i ovelles, però també s'hi caçaven cérvols. A més, el jaciment mantindria relacions funcionals amb d'altres de la regió, com les coves on s'hi farien inhumacions o tindrien la funció de cledes pel ramat (Alcalde; Bosch i Buxó, 1991: 62).

---

¹¹ Després del Neolític mitjà, el jaciment de Plansallosa va estar ocupat ocasionalment (Bosch *et al.*, 1997: 74).

Finalment, els investigadors han determinat que el jaciment de Plansallosa seria un assentament base pel futur poblament del territori del pre-pirineu oriental (Tabernero *et al.*, 1999: 333).

Per acabar amb els jaciments de Catalunya, un cas molt exemplar és el de La Draga. El jaciment de La Draga que, junt al jaciment de Les Guixeres, és un dels més coneguts a la península. Principalment, la seva importància es deu al bon estat de conservació del jaciment, el que ha permès poder reconstruir com era la vida durant el Neolític antic. A més, La Draga també presenta diverses peculiaritats, com la seva localització i la tipologia dels seus hàbitats.

El jaciment de La Draga (*fig. 13*) es troba a la població de Banyoles, al Pla de l'Estany, junt al llac homònim. El jaciment s'ubica a 170 m s.n.m, a uns 40 km de la costa i uns 50 km dels Pirineus, i compta amb un entorn ple de recursos naturals. Malgrat això, el paisatge era ben diferent a l'actual com, per exemple, el nivell de l'aigua del llac ha augmentat, fet que ha provocat que una part del jaciment quedés enfonsat (Bogdanovic *et al.*, 2015: 228).

Fig. 13: una de les intervencions fetes l'any 2014.
UAB.

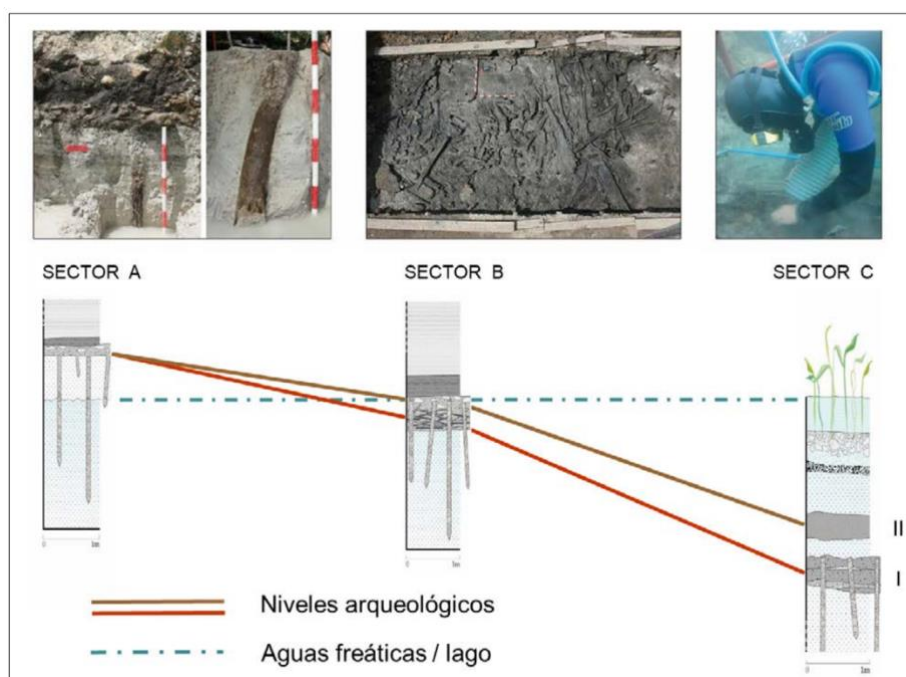
El jaciment presenta una extensió aproximada de 15.000 m², dels quals només s'han excavat 1.000 m² en diferents fases. El jaciment presenta diferents sectors (anomenats A, B i C) (*fig. 15*), que s'han anat excavant gairebé de manera ininterrompuda des de l'any 1990, quan va ser descobert a partir de les obres de la vila olímpica d'aquesta població. El sector A és el que es troba més llunyà del llac i en el punt més alt del jaciment. És l'únic sector del qual no s'han recuperat restes de fusta a diferència dels altres sectors, tal i com es veurà més endavant. Tot i això, sí es va recuperar una estructura empedrada que es va interpretar com un possible sòl. Tant el sector B i C presenten dos nivells arqueològics: el primer es tracta d'una primera ocupació del poblat amb cabanes de fusta, i el segon presenta una amortització amb un empedrat de la primera ocupació per tal d'assentar-hi una nova àrea, feta amb lloses de travertí local. La falta de forats de pal i dels propis pals de fusta en el sector A fa pensar als investigadors en dues possibilitats: la primera és que es tractava d'una àrea on es feien activitats diverses i la segona és que encara no s'han trobat les evidències de la segona ocupació de cabanes en aquest nivell (Bogdanovic *et al.*, 2015: 230 / Terradas *et al.*, 2020: 253). La diferència entre el sector B i C és que aquest últim es troba sota el nivell d'aigua, fet que ha permès la conservació

de matèries orgàniques, com pals de fusta¹², cordes o cistells i eines. A partir de les noves intervencions al jaciment, iniciades a partir del 2008 i 2009, el 2010 i 2011 s'obre un quart sector, el D (*fig. 14*), el qual es troba entre els sectors A i B. Aquest sector va servir per poder confirmar l'estratigrafia del jaciment (Bogdanovic *et al.*, 2015: 234).

Fig. 14: el paviment del sector D, recentment obert. BOGDANOVIC ET AL., 2015.

¹² En total, en el jaciment de La Draga s'han recuperat, aproximadament, 1.000 pals de fusta (Terradas *et al.*, 2020: 255).

Fig. 15: esquema dels sectors A, B i C de La Draga.
TERRADAS; PALOMO; PIQUÉ, 2020.

En tant a la cronologia de La Draga, els resultats de nombroses datacions de ^{14}C indiquen un lapse d'ocupació entre el 5300 i 4800 cal BC, dintre de les fases finals del Neolític antic cardial (Terradas *et al.*, 2020: 251).

Entrant en detall sobre els àmbits de fusta a La Draga, aquests presenten dues tipologies. La primera correspon a la primera ocupació del jaciment. Les cabanes estaven construïdes sobre una plataforma de fusta, degut a que el nivell de l'aigua del llac era més elevat: es calcula que l'aigua cobria fins a 3 m (Terradas *et al.*, 2020: 261). Sobre la plataforma, s'alçaven pals de fusta de 15 cm de diàmetre, fins a 5 m d'alçada i sense treure l'escorça del tronc, que feien la funció de parets i pilars. Els pals presentaven un extrem apuntat que era la part que s'enterrava al sòl (fins a 2 m de profunditat) i un altre extrem amb una forma de forca que servia per subjectar els pals del sostre, tot i que no s'ha recuperat aquest últim. La presència de forats de pal inclinats fa pensar que els pals d'algunes cabanes serien dispositats de forma obliqua per fer, també, la funció de sostre o per subjectar els pilars (Terradas *et al.*, 2020: 262).

La segona tipologia de cabanes formen part de la segona ocupació del jaciment. Aquest tipus d'àmbit presenta un sòl fet de lloses de pedra i parets de taulons de fusta. De nou, no s'ha pogut recuperar el sostre però, segurament estava compost de pals de fusta disposant en horitzontal. La presència de l'empedrat es tracta d'una amortització de la

fase de cabanes anterior, les quals foren abandonades (Terradas *et al.*, 2020: 262). Finalment, en ambdues fases d'hàbitats s'han trobat estructures negatives, com fogars o fosses, que eren utilitzades per les activitats quotidianes. A més, també es va trobar un edifici que s'ha interpretat com un taller on es treballaven les closques marines.

El jaciment de Benàmer és un exemple de poblat a l'aire lliure del Neolític antic en la comunitat valenciana. L'assentament es troba a la població del Muro de l'Alcoi, Alacant, i s'ubica en la conca dels rius Agres i Serpis, a 20 m sobre el nivell del riu (García *et al.*, 2011: 132). El jaciment fou descobert el 1980 per la Universitat de València, però no fou fins el 2007 quan es va començar a intervenir-hi per evitar la destrucció del jaciment en unes obres. L'assentament presenta una gran extensió, amb un total de 3000 m² de superfície que es divideixen en 3 sectors diferents. A causa d'aquest fet, la lectura del jaciment ha estat complicada però, actualment s'ha conclòs que l'assentament presenta diverses fases d'ocupacions estacionals entre el Mesolític d'osques i denticulats fins a l'època ibèrica.

El jaciment de Benàmer (*fig. 16*) no presenta moltes estructures positives ni negatives: hi ha diversos testimonis de possibles hàbitats, com la presència d'estructures de combustió i de sòls (empedrats o fets de morter orgànic), així com possibles sòls de circulació també del Neolític antic cardial. Però no s'han conservat les pròpies cabanes o estructures d'hàbitat (García *et al.*, 2011: 135). De fet, el jaciment és conegut pel seu gran camp de sitges que daten del V mil·lenni cal BC, ja entre l'epicardial i el Neolític mitjà inicial.

Fig. 16: un camp de sitges descobert al jaciment de Benàmer
JOVER i TORREGROSSA, 2011.

El Mas d'Is (Penàguila), és un altre jaciment de la comunitat valenciana, relativament proper a Benàmer. La seva cronologia es situa entre 5650 i 5000 cal BC i es troba a 380 m s.n.m. D'aquest en destaca l'existència d'un mínim de 3 cabanes bastides a partir de forats de pal, que donen una morfologia entre el·lipsoïdal i quadrangular, que no arriba als 10 m de llarg per 4 d'ample. També s'ha relacionat amb aquesta fase del Neolític antic cardial, l'existència d'uns grans fossats, almenys 2, que no tindrien una funció defensiva, sinó per extreure materials per la construcció o inclús com a recintes cerimonials (Bernabéu *et al.*, 2003).

El Valle de Ambrona, a 1.100 m s.n.m, és una regió al nord de La Meseta que presenta una alta concentració de jaciments neolítics a l'aire lliure. Aquest fenomen es deu a la gran fertilitat de les terres, fet que va permetre desenvolupar poblats agrícoles i ramaders (Rojo-Guerra *et al.*, 2011: 105). En aquest territori trobem dos jaciments importants i molt propers entre ells: La Revilla del Campo i La Lámpara.

Per començar, el jaciment de La Revilla del Campo es troba proper al riu Bordecorex, entre les poblacions de Ambrona i Miño de Medinaceli, a la província de Sòria. El jaciment va ser descobert durant una prospecció arqueològica l'any 1995 i en un primer moment es va datar d'una fase més tardana, *circa* el IV mil·lenni BC. Més tard, es van realitzar un total de 34 datacions radiocarbòniques que van situar l'inici de l'ocupació al VI mil·lenni cal BC. En concret, es van detectar tres fases cronològiques: 5300 i 5000 cal BC; 4700 cal BC; i 3700 i 3500 cal BC (Rojo-Guerra *et al.*, 2011: 108).

La Revilla del Campo compta amb una extensió de 18 ha on s'hi van recuperar un total de 10 sitges de diferents dimensions i diferent funció (sitges i dipòsits de deixalles). Malgrat que no s'han recuperat estructures positives, les restes materials trobades a l'interior de les sitges ha permès determinar que La Revilla es tracta d'un assentament ocupacional amb cultura agropecuària (Rojo-Guerra *et al.*, 2006: 80). Gràcies a la tipologia de les restes materials, també es va poder determinar el període (Neolític inicial de la Meseta). Finalment, també es va trobar una estructura negativa de forma ovalada a la que se li ha atribuït dues explicacions. La primera és que en aquest espai hi hauria un doble tancat de fusta pel ramat. La segona és que es tracta d'un espai religiós (Rojo-Guerra; Garrido-Pena; García-Martínez-de Lagrán, 2008: 37). Atès que s'han recuperat

moltes evidències d'ovicaprins¹³, els investigadors creuen que es tractaria d'una zona pel ramat.

El segon cas d'un jaciment neolític a la Meseta és La Lámpara. Aquest assentament va ser descobert juntament a La Revilla del Campo l'any 1995. La Lámpara es troba al nord de la Sierra Ministra, a l'est del riu de l'Arroyo de La Mentiroso, i al sud-est de la població d'Ambrona. L'extensió d'aquest assentament és una mica més petita que el de La Revilla del Campo, sent unes 13 ha d'extensió (Rojo-Guerra *et al.*, 2006: 49).

El jaciment de La Lámpara també presenta diverses estructures negatives, un total de 18, i com en el cas de La Revilla, gràcies a l'estudi d'aquestes es va poder determinar la cronologia i la funció del jaciment. En tant a la primera, a La Lámpara es van fer un total de 24 datacions radiocarbòniques que van donar un resultat del VI mil·lenni cal BC, amb dues fases cronològiques (5800 i 5600 cal BC, i 5300 i 5000 cal BC). A diferència de La Revilla del Campo, La Lámpara només va ser ocupada durant un mil·lenni (Rojo-Guerra *et al.*, 2011: 105). En tant a la funció del jaciment, la presència de ceràmica, restes de sílex i de cereals han determinat que La Lámpara es tractava d'un assentament a l'aire lliure (Rojo-Guerra *et al.*, 2006: 60) presidit per sitges i potser per altres estructures no conservades, ara bé com cabanes, forats de pal o fogars. Com en el cas de La Revilla, en el jaciment es practicaria l'agricultura i ramaderia, amb poca presència de la cacera (Rojo-Guerra *et al.*, 2011: 105).

Finalment, en una de les sitges es va trobar el cos inhumat d'una dona de mitjana edat, acompanyada d'un aixovar funerari. L'enterrament data del VI mil·lenni cal BC i, de nou, confirma la presència d'un poblat en la regió (Rojo-Guerra; Garrido-Pena; García-Martínez-de Lagrán, 2008: 36).

La regió del nord de la Vall de l'Ebre va ser poblada *circa* el VI mil·lenni BC. El motiu fou per la fertilitat d'aquelles terres, ubicant els primers poblats a l'aire lliure en regions properes a cursos hídrics on es va desenvolupar l'agricultura i ramaderia (Fernández *et al.*, 2019: 5464). Així doncs, aquest territori compta amb grans jaciments del Neolític antic.

Un dels exemples més excepcionals és el jaciment de Los Cascajos (Los Arcos, Navarra) és un cas molt important per les seves grans dimensions. Ubicat en una terrassa

---

¹³ A La Revilla del Campo també s'han recuperat altres restes d'animals no domesticats, tot i que en un percentatge molt menor. Per tant, gairebé no s'hi practicava la cacera (Rojo-Guerra *et al.*, 2011: 107).

del riu Odrón (a 445 m s.n.m), Los Cascajos presenta una extensió de 14,5 ha de les quals només s'han pogut treballar 4,3. El jaciment va ser descobert durant les obres d'una cantera l'any 1995 quan es van recuperar diverses restes humanes. Immediatament, es van començar a fer treballs arqueològics ja que es pensava que es tractava d'una fossa comuna de la Guerra Civil, tot i que va resultar ser un assentament a l'aire lliure del VI mil·lenni BC (García-Gazólaz i Sesma Sesma, 2001: 299).

En total, s'han recuperat més de 300 estructures negatives al llarg de diverses intervencions arqueològiques (*fig. 17*). Les estructures presenten diverses tipologies: estructures de combustió, sitges i, fins i tot, 32 inhumacions (García-Gazólaz i Sesma Sesma, 1999a: 347). Però, les estructures més importants per aquest treball són els més de 40 forats de pal que indiquen, de manera indirecta, la presència de diverses estructures positives. Les investigacions han indicat que en Los Cascajos hi hauria un total de 3 hàbitats. Tots tres presentaven un sòl empedrat, amb una dimensió de 7,5 m², una planta circular (a excepció d'un que presentava una planta ovalada), estructures de combustió i un sostre aeri, del qual no queda cap vestigi (García-Gazólaz i Sesma Sesma, 1999a: 345). Els hàbitats estaven orientats de N a S, i distribuïts en un espai de 170 m on s'hi durien a terme altres activitats com la talla de lítica. Addicionalment, s'ha detectat un espai lliure que seria utilitzat per transitar pel poblat i, a més, les inhumacions es trobaven separades dels hàbitats, vora l'entrada a l'assentament. Aquest fet mostra una organització funcional de l'espai. Finalment, es van fer un total de 10 datacions radiocarbòniques que van situar el jaciment entre el 6185 i el 5100 BP, i té una ocupació de l'Edat del Bronze (García-Gazólaz i Sesma Sesma, 2001: 302).

Fig. 17: el camp de sitges de Los Cascajos.
GARCÍA i SESMA, 2011.

Per acabar, el jaciment de Los Cascajos és un gran exemple d'un assentament neolític a l'aire lliure per diversos motius. El més important és la seva gran dimensió, fet que ha permès poder recuperar vestigis sobre la tipologia d'aquests assentaments. Addicionalment, també s'ha pogut veure l'organització funcional de l'espai i el tipus de societat que hi habitava, sent present els avantpassats dintre del poblat¹⁴. D'aquesta manera, el jaciment de Los Cascajos era un assentament a l'aire lliure que comptava amb una societat igualitària i amb una economia agropecuària de bòvids, ovelles i cereals (García-Gazólaz i Sesma-Sesma, 2001: 303).

Un exemple molt semblant al cas de Los Cascajos és el jaciment de Paternanbidea, també ubicat a la província de Navarra. Paternanbidea es troba al terme de Ibero, en la part alta de la vall de l'Ebre i vora del riu Agra. El jaciment va ser descobert a mitjans dels anys 80 per Juan Mari Martínez Txoperena, però no va ser fins l'any 1997 que va ser intervingut per la Universidad de Navarra. En total, s'han excavat dos sectors (A i B) amb una extensió total de 2.420 m² i d'on es van recuperar grans evidències materials que daten des del Neolític antic cardial fins l'Edat del Bronze, i més de 30 estructures negatives (Rojo-Guerra *et al.*, 2016: 198). La gran majoria d'aquestes estructures corresponien a sitges, amb una morfologia més o menys semblant. Però, es van trobar un total de 4 fosses sepulcral (estructura nº 1, 2, 3 i 4) amb inhumacions múltiples, de diferent sexe, edat i acompanyades d'un aixovar, i 3 estructures que presentaven unes característiques ben diferents a les altres (García Gazólaz, 1998: 40). Aquestes eren les estructures nº 31, 33 i 34 i la principal diferència es troba en la dimensió: amb 15 m de longitud, 75 cm d'amplada i 60 de profunditat, eren les estructures més grans del jaciment. Atès a aquestes dimensions, els investigadors han conclòs que es tractaven d'estructures habitacionals on es farien activitats domèstiques ja que s'hi van recuperar molts fragments ceràmics (García Gazólaz, 1998: 42).

Com a conclusió, el jaciment de Paternanbidea segueix un model semblant al de Los Cascajos: un poblat a l'aire lliure que compta amb un camp de sitges i una petita zona d'inhumacions, que en el cas de Paternanbidea no superava els 50 m² d'extensió (Rojo-Guerra *et al.*, 2016: 198). Finalment, es van realitzar diverses anàlisis de C14 en tres inhumacions i van donar la data de 5965 ± 25 BP. Per tant, el jaciment de Paternanbidea

---

¹⁴ Els investigadors també han indicat l'existència d'una societat igualitària en el jaciment de Los Cascajos atès que no hi havia diferència entre els aixovars funeraris o la tipologia de les cases (García-Gazólaz i Sesma Sesma, 1999a: 349).

correspon al Neolític antic cardial (3/3 VI mil·lenni BC) i comparteix cronologia amb altres jaciments peninsulars, com Los Cascajos, Can Sadurní, La Sarsa o la Cueva de Chaves (Baldellou; Utrilla; García-Gazólaz, 2012: 313).

El jaciment del Castillo de Doña Mencía (Córdoba) és una fortalesa d'època Baix Medieval (s. XV) que compta amb ocupacions neolítiques. S'ubica a la ciutat de Còrdova, en una petita elevació (600 m s.n.m) vora el riu Guadalquivir. L'any 1997 es va començar a excavar el castell medieval, fins que el 2007 es va fer un sondeig en el pati d'armes i es va descobrir el jaciment neolític (Martínez *et al.*, 2015: 204). Des d'aleshores, s'ha intervingut en ambdós sectors.

El sondeig que es va realitzar el 2007 fou de 1,5 x 2 m i es va poder recuperar una gran diversitat de materials, com ceràmiques, ornaments personals, lítica o ossos humans i d'animals (*fig. 18*). Malgrat això, no es van poder recuperar estructures ja que segurament foren destruïdes amb les construccions posteriors d'època moderna i medieval. Encara que no tinguem les estructures positives ni negatives, la tipologia de l'estrat, orgànic fosc i compactat, fa pensar que efectivament es tracta d'un nivell d'ocupació. S'hi va recuperar materials d'ús domèstic, com eines lítiques per la sega. També es van recuperar les restes d'animals domesticats i d'ossos humans. Tot i aquest últim fet, els investigadors han conclòs que no es tracta d'un jaciment funerari, sinó d'un hàbitat estacional (Martínez *et al.*, 2015: 212). Finalment, a partir de comparar la tipologia material del jaciment del Castillo de Doña Mencía amb d'altres jaciments d'Andalusia, se li ha atribuït una cronologia del VI i mitjans del V mil·lenni BC, és a dir del Neolític antic epicardial.

Fig. 18: el sondeig de 2007.
MARTÍNEZ i VERA, 2017.

Continuant amb els jaciments andalusos, un altre exemple que trobem en el territori sureny és el Cerro de la Higuera. Aquest jaciment habitacional presenta una llarga cronologia, sent la primera ocupació durant el Pleistocè superior i allargant-se fins a

l'època romana, amb un màxim desenvolupament al III mil·lenni BC (Espejo; Cabello i Cantalejo, 2015: 229). L'assentament es troba a 572 m s.n.m i gràcies a anàlisis de datació radiocarbònica s'ha pogut situar el jaciment en les fases del Neolític antic i mitjà: les datacions realitzades sobre restes botàniques de cereals i lleguminoses indiquen una cronologia d'entre el 5009 i 4721 cal BC (Del Mar *et al.*, 2013: 237). El Cerro de la Higuera és un dels primers assentaments neolítics a Andalusia ja que presenta evidències del pas entre el Mesolític i el Neolític: augment de la productivitat, concentració demogràfica, sedentarisme, desforestació i aparició dels cultius (Espejo; Cabello i Cantalejo, 2015:236-239).

El jaciment del Cerro de la Higuera es troba sobre un petit turó, entre els rius Guadalteba i Turón, i compta amb una gran visibilitat. L'assentament va ser descobert l'any 2008 a partir de la construcció d'un parc eòlic en el turó. Compta amb una gran superfície, d'aproximadament 1.000 m, i té una forma rectangular. Les casi 300 restes materials recuperades durant una prospecció superficial feta l'any 2009 han determinat la funcionalitat del jaciment, sent un assentament habitacional on s'hi practicava l'agricultura de cereals i lleguminoses (Del Mar *et al.*, 2013: 232). La presència d'una acumulació de cendres ha estat vinculada a una funció culinària en aquesta àrea del jaciment. Malauradament, no s'ha recuperat cap evidència positiva dels hàbitats degut a les accions antròpiques subactuals, les quals també han danyat la cultura material. Així doncs, malgrat que sabem que es tractava d'un jaciment habitacional de la cultura del Neolític andalusí, no sabem com eren aquests àmbits (Espejo; Cabello i Cantalejo, 2015: 230).

Finalment, els investigadors han determinat que l'alta densitat de jaciments en la regió de Teba y Ardales permetria una relació funcional entre ells i on cadascun desenvoluparia una de diferent. D'aquesta manera, el Cerro de la Higuera desenvoluparia una funció agrícola, mentre que d'altres en desenvoluparien de religiosa, funerària, ramadera o d'emmagatzematge (Del Mar *et al.*, 2013: 238).

3.1.2 Jaciments a l'aire lliure a Portugal

A continuació, s'analitzaran dos jaciments d'hàbitat trobats a Portugal (*fig. 19*).

Fig. 19: *localització geogràfica dels jaciments portuguesos estudiants en aquest treball.*

El jaciment de Vale Pincel I (*fig. 20*), a Sines, és un jaciment de grans dimensions (10 Ha) d'on es van poder recuperar un total de 159 estructures (Tavares da Silva; Soares, 2015: 648). Les estructures positives que només s'intueixen ja que, malauradament, no s'han conservat, podrien tractar-se de parets d'hàbitats. Aquesta teoria ha estat recolzada pel fet que tant en l'interior com en l'exterior d'aquestes estructures es van trobar de negatives: les del interior serien llars de foc per escalfar l'àmbit, mentre que les de l'exterior serien rasses de fonamentació¹⁵. Finalment, aquest jaciment comparteix la mateixa cronologia que d'altres de la mateixa regió, com el cas que es tractarà a continuació (Palau Ludovice) i data d'entre el 2/4 i 3/4 del IV mil·lenni BC (Tavares da Silva; Soares, 2015: 645).

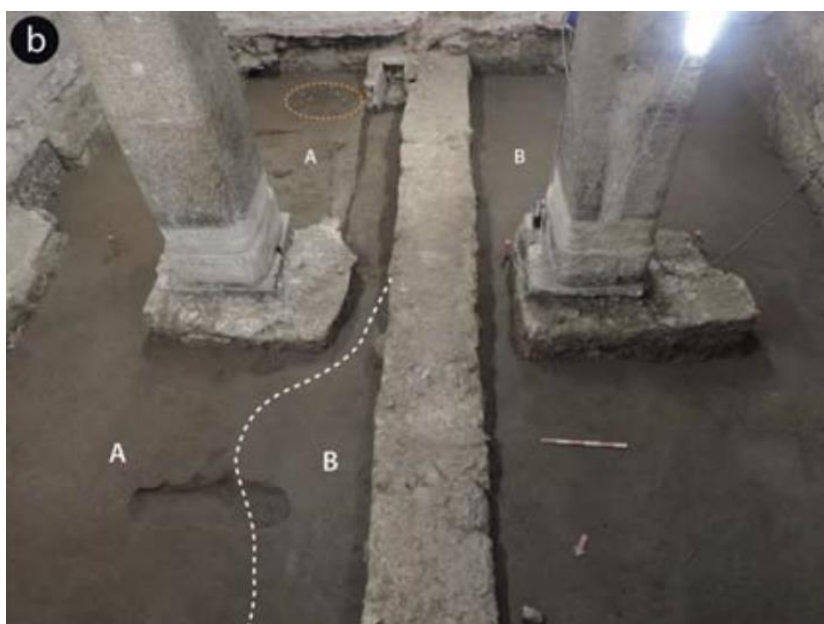
¹⁵ També s'ha indicat la possibilitat de que es tractessin de menhirs o alineaments (Tavares da Silva; Soares, 2015: 651).

Fig. 20: excavació de les estructures a Vale Pincel I.
TAVARES i SOARES, 2015.

Un altre jaciment important portuguès és el jaciment del Palau Ludovice (*fig. 21*). El jaciment s'ubica en el turó de São Roque, vora de cursos fluvials que desemboquen en el riu Tajo, i presenta dues fases cronològiques: una fase d'època moderna amb la construcció del palau al s. XVI i una fase neolítica just sota la construcció. De la fase neolítica s'han recuperat restes materials, com ceràmica o pedra tallada, i estructures negatives (estructura de combustió i forats de pal). Per aquestes característiques, s'ha interpretat com un jaciment habitacional del Neolític antic (Duarte *et al.*, 2020: 16). En l'estrat prehistòric s'han trobat abundants restes orgàniques, tant vegetals com animals, que confirma la teoria d'una ocupació antròpica.

Altres estructures que s'han recuperat és un sòl empedrat, de 1 x 0,6 m i estructures de combustió. Vora de les estructures, s'han recuperat restes disperses de diferents materials, com ceràmiques i còdols, ja que el jaciment fou abandonat durant el Neolític i, més tard, es va esfondrar (Duarte *et al.*, 2020: 18). Finalment, s'ha recuperat una inhumació d'un home adult dintre d'una sitja (*fig. 28*). Malgrat que aquest fet era possible, durant el Neolític antic a Portugal no se solia enterrar els cossos en els poblats a l'aire lliure (Duarte *et al.*, 2020: 33).

Fig. 21: *planta general de l'assentament neolític sota el palau medieval.*
DUARTE SIMÕES ET AL., 2020.

3.2 Jaciments en coves

En aquest apartat, s'analitzaran jaciments en coves per tal de visualitzar com s'estructuraven els hàbitats dintre d'elles, i quines altres funcions s'hi desenvolupaven en el seu interior.

Tal com s'ha apuntat a l'apartat 3 d'aquest treball, durant el Neolític les coves perden bona part del rol habitacional que se li assignà en fases prèvies. No obstant això, no s'abandona el seu ús en cap cas, però aquest es transforma en més especialitzat. Continuaran sent hàbitats, però ho seran de manera esporàdica. A més, s'hi produiran altres activitats que anirem veient a través d'alguns exemples.

Un criteri emprat alhora d'analitzar la funcionalitat de les coves és la seva mida, però també les seves condicions de llum i humitat. Quan aquestes cavitats són petites, però sobretot humides i fosques, presenten usos no habitacionals. Entre aquests, un dels més habituals és la funció sepulcral. Aquestes eren generalment dobles o col·lectives, i sovint acompanyades d'un aixovar (García *et al.*, 2011: 176). Aquestes inhumacions es trobaven en coves ubicades vora de jaciments o poblats a l'aire lliure, fet que ens indica que en els grups neolítics hi havia una consciència de formar part d'una mateixa comunitat o grup social, identificat a partir de les divisions territorials.

Un exemple d'una cova que va ser utilitzada com a lloc de sepultura és el jaciment de la Cova Bonica (Vallirana). Aquesta (*fig. 22*) es troba en el massís del Garraf, a uns 400 m s.n.m. Presenta unes dimensions de 30m de longitud, 20 m d'amplada i 15 d'alçada. A més, la cova presenta diverses sales que s'obren en el sector nord (Daura *et al.*, 2013: 5). Després d'una primera intervenció el 1936, la cova resta abandonada fins l'inici dels treballs per part del GRQ de la Universitat de Barcelona, l'any 2008. Els treballs de 2013 i 2014 van deixar al descobert una inhumació amb un número mínim de sis individus (de diferents edats i sexes), que s'havien anat dipositant en un ritual individual i successiu. Les restes de cultura material que s'hi van localitzar, no han pogut ser identificades, en la gran majoria com aixovar (Daura *et al.*, 2019). A més, les restes de fauna que s'hi van trobar, tampoc semblen correspondre's amb una ofrena, sinó com una evidència d'establulació de ramats en el jaciment (Martín *et al.*, 2023).

Durant el Neolític no existia una única pràctica funerària i sovint els cossos eren enterrats en coves. En el cas de la Cova Bonica, s'han recuperat les restes de sis individus de diferent edat i sexe: 2 adults d'entre 25 i 35 anys, 1 adolescent de 12 o 13 anys i 3 nens de 3, 5 i 9 anys. Entre les restes s'han distingit 2 dones i, a més, s'han pogut fer estudis del DNA (*fig. 23*). Malgrat això, els cossos no s'han recuperat per complet i solen presentar un context remogut¹⁶, amb un petit aixovar format per ornaments personals, eines lítiques i ceràmiques (Daura *et al.*, 2019: 334 / Oms *et al.*, 2017b).

Fig. 22: entrada de la Cova Bonica.
DAURA ET AL., 2013.

¹⁶ Els contextos remoguts es poden donar per dos motius. El primer podria ser pel propi context funerari on els cossos no eren dipositats dintre d'una cavitat, sinó que serien senzillament enterrats en la cova. El segon motiu podria ser per l'explotació de sal que es va fer a la cova en les èpoques més modernes, la qual va deixar grans quantitats de deixalles i va malfer certs nivells arqueològics (reompliment de rebuig i caiguda de blocs) (Daura *et al.*, 2013: 46).

Fig. 23: restes humanes trobades en la Cova Bonica.
DAURA ET AL., 2019.

Una altra modalitat de la ocupació de les coves és la de corral. Durant el Neolític antic, algunes coves, com la Cova Colomera (Sant Esteve de la Sarga) i la Cova Freda (Collbató), van ser emprades com a cleda per estabular-hi ramats. Això a més, ha proporcionat uns sediments anomenats *fumier*, obtinguts a partir de la crema dels fems (Oms et al., 2013; 2019).

La Cova Colomera (*fig. 24*), al Pallars Jussà, és una cavitat que va ser utilitzada per l'estabilitat del ramat. Concretament, la cova s'ubica a la Serra del Montsec, a 670 metres s. n. m. amb una orientació de E-W. La cova té una profunditat d'uns 125 metres i uns 12 metres d'amplada.

Fig. 24: fotografia d'una intervenció arqueològica feta a la Cova Colomera.
BERGUEDÀ, M. MERCÈ; OMS, F. XAVIER, 2021.

En tant als sondejors, com s'ha mencionat més amunt es van fer un total de dos. El primer és el sondeig CE (o Colomera Est; fig. 7) de 36 m² que va donar com a resultat la troballa d'un nivell *fumier* (o nivell d'estabulació de ramats) que data del Neolític antic cardial (6170±30BP i 6020±50BP). El segon sondeig correspon al CV (o Colomera Vestíbul) fet, com indica el seu nom, a l'entrada de la cova. Aquest sondeig, de 25 m², va donar com a resultat la troballa de diverses estructures: estructures de combustió (EC-2, EC-4 i EC-5), 5 forats de pal i dues sitges reutilitzades com lloc d'abocament de deixalles (EE2 i EE3). Com en el cas del sondeig CE, la cronologia comprén des del Neolític antic fins al Bronze inicial avançat (o mitjà) (Mangado *et al.*, 2011: 158). Aquesta distribució sembla indicar que els ramats habitarien a l'interior de la cova, resguardats de carnívors, mentre que el grup humà ocuparia el tram del vestíbul de la cova, menys resguardat, però més il·luminat i sec que l'interior de la cova (Oms *et al.*, 2013).

Un altre testimoni és la Cova Freda (Baix Llobregat) (fig. 25), que fou utilitzada com a cleda. La cavitat, ubicada a Collbató, presenta un nivell d'estabulació del ramat a la Sala 1, datat del Neolític cardial. Per les condicions de la cova, aquesta no podia ser utilitzada com un hàbitat permanent i se li va donar segons usos, com la funció de cleda, de sepultura o per la recol·lecció d'aigua (Oms *et al.*, 2019: 342).

Fig. 25: fotografia de l'interior de la Cova Freda.
DIPUTACIÓ DE BARCELONA.

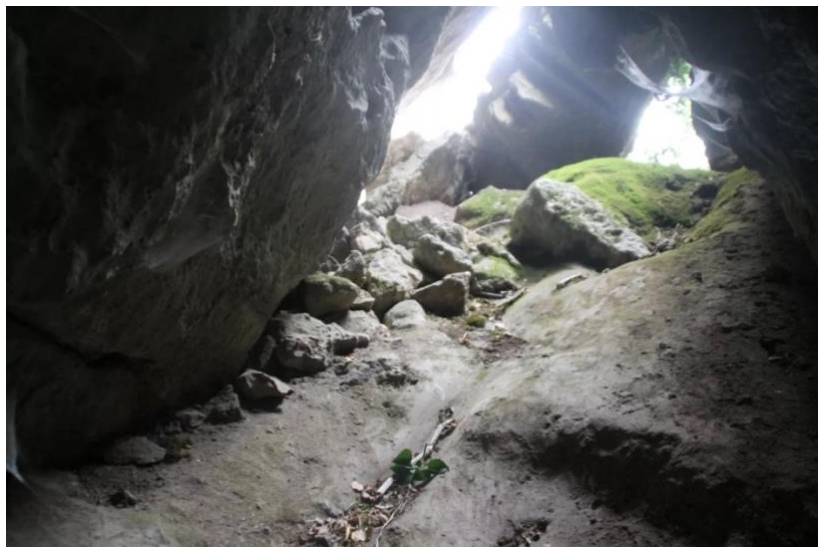
No obstant aquests últims fets, s'han trobat evidències que les coves també foren utilitzades com a llocs d'hàbitat permanent durant un període de temps determinat: aquest fet es dona durant la transició del Mesolític al Neolític i fins a finals del Neolític antic (VII i VI mil·lenni BC). Un exemple és el jaciment de la Cova de la Sarsa (Bocairent, València) on s'han recuperat evidències d'una llarga ocupació, des del Mesolític fins a finals del Neolític antic, a més d'una inhumació doble¹⁷ datada del 5470-5220 cal BC (García *et al.*, 2011: 179-180), o la Cueva de Chaves (Bastarás, Osca), on sembla que es va acollir un gran poblat amb una gran quantitat d'estructures d'hàbitat durant els primers segles del Neolític antic cardial, com ara cubetes, forats de pal, estructures de combustió, etc. (Utrilla i Laborda, 2018).

L'ús de les coves durant el Neolític antic es un fet que es va donar en tota la península. Un exemple molt conegut és la Cueva de El Toro (*fig. 26*), ubicada a Antequera (Màlaga). La cova s'ubica a la serra d'El Torcal, a uns 1.000 m s.n.m i vora del riu Guadalhorce. Actualment, la cova ha patit un esfondrament de blocs que han bloquejat l'entrada prehistòrica, que s'ubicava al sud. S'han fet un total de 5 excavacions entre els anys 70 i 90 i s'ha determinat que la cova va ser utilitzada intermitentment durant un llarg període cronològic que es divideix en diferents fases (Martín-Socas *et al.*, 2004b: 69). La

---

¹⁷ Cal mencionar que s'han recuperat poques evidències d'enterraments durant el Neolític. Aquest fet ens indica que, per una banda, hi havia una baixa demografia i, per altra banda, tot i que els grups humans començaven a ser més sedentaris, a principis del Neolític encara hi havia una alta mobilitat territorial (García *et al.*, 2011: 191).

més antiga correspon al Neolític antic ple (VI i ½ V mil·lenni cal BC)¹⁸. Amb l'arribada del Neolític a Andalusia, la Cueva de El Toro va començar a ser utilitzada com un lloc d'ocupació estacional pel ramat i, també, s'emmagatzemaven els bens ramaders. Es tracta d'un jaciment d'estabulació del ramat temporal ja que la falta de certes estructures i materials, com objectes per la il·luminació o sitges, determina que la cavitat no va ser ocupada a temps complert i van haver-hi *hiatus* de desocupació pel mig (Martín-Socas *et al.*, 2004b: 86). Dintre de la cova es criaven principalment ovicaprins, a més de porcs i bòvids en menor intensitat, per la producció de productes ramaders, com carn, pell, llet o llana. La presència d'estructures de combustió han demostrat que la carn era fumejada per tal de conservar-se millor. Això ha fet pensar als investigadors que la producció en la Cueva de El Toro no era autosuficient, sinó que hi havia un excedent. Per tant, podríem parlar d'un intercanvi de productes amb altres grups socials (Martín-Socas *et al.*, 2004a: 217). A més, en la Cueva de El Toro també s'han trobat restes de cereals i lleguminoses, fet que mostra que en les terres properes al jaciment s'hi cultivaven plantes domesticades. Per acabar, com en altres jaciments, en la Cueva de El Toro també es caçava (aus, conills i peixos) i es recol·lectaven fruits per complementar la dieta (Martín-Socas *et al.*, 2004b: 72).

Fig. 26: entrada a la Cueva del Toro.
DIPUTACIÓN DE MÁLAGA.

A part de les activitats agropecuàries, en la cova també es feien altres productes artesanals, com ceràmiques, indústria lítica (la més abundant), ornaments personals i indústria òssia (Martín-Socas *et al.*, 2004b: 73). Aquests productes podien tenir dues

---

¹⁸ S'han recuperat evidències que mostren una petita ocupació en èpoques anteriors, com el Paleolític i el Mesolític. Malgrat això, l'activitat en la cova no s'intensificarà fins al Neolític antic (Martín-Socas *et al.*, 2004a: 211).

funcions. La primera era per treballar els productes ramaders, com la pell amb eines lítiques o per l'emmagatzematge de materials en vasos ceràmics. La segona funció seria per intercanviar amb altres objectes, tal i com es fa amb els productes ramaders.

Per tant, malgrat que les coves no siguin el jaciment d'hàbitat per excel·lència durant el Neolític antic, no es pot obviar que també en van tenir un petit paper, sovint de funcionalitat complementària. Per una banda, aquelles de majors dimensions foren utilitzades com a àrees de refugi i, també, com a magatzem dels excedents agropecuaris, característics del Neolític. Per altra banda, les més petites foren utilitzades com a llocs d'enterraments, un fet que ens mostra un altre aspecte de la societat i les creences simbòliques durant el Neolític.

4. Les sitges neolítiques

A principis del Neolític, van començar a aparèixer estructures positives¹⁹ semi-permanents que formaren part de les estructures d'hàbitat. Però, aquestes no són les úniques que varen sorgir en aquell període. *Circa* el VI mil·lenni BC es va donar un fenomen no homogeni a la península ibèrica: l'aparició de sitges. De fet, els camps de sitges són un dels tipus de jaciment a l'aire lliure que més abunden al territori català²⁰ (Oms *et al.*, 2021: 272). El motiu pel que es dona aquest fet és perquè en etapes anteriors les societats no eren productores, sinó recol·lectores. Per tant, no hi havia una necessitat d'emmagatzemar productes ja que no existia cap excedent. Finalment, tal i com s'ha mencionat més amunt, les sitges no foren un fet homogeni i presenten una diversa tipologia.

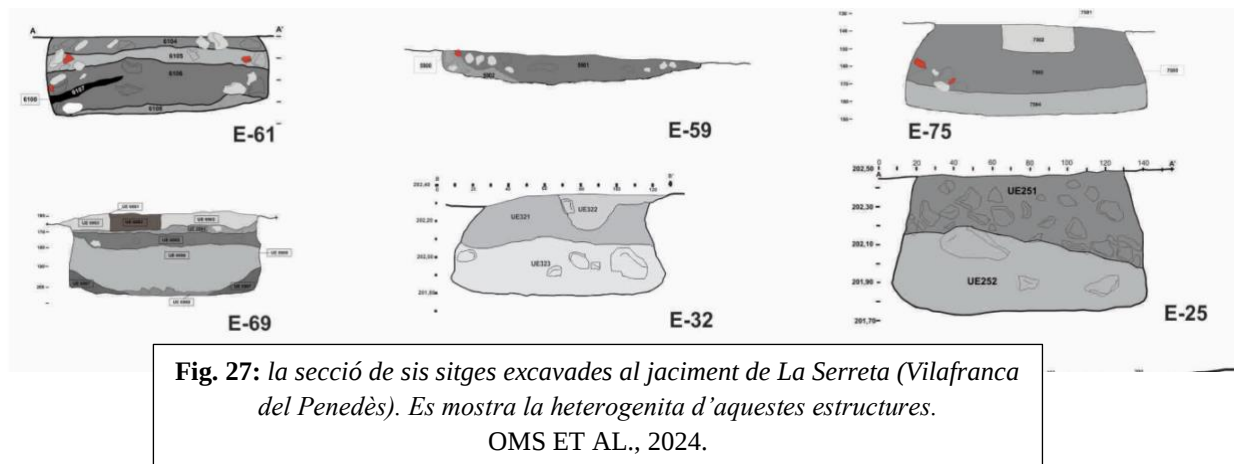
Per començar, tal i com s'ha mencionat més amunt, les sitges presenten una morfologia heterogènia, amb seccions esfèriques, troncocòniques o cilíndriques (*fig. 27*). Generalment, són forats excavats que poden anar des dels 80 centímetres de diàmetre fins als 200, i de profunditat solien fer entre 45 i 65 centímetres (Oms *et al.*, 2021: 262-266). En cronologies del Neolític antic, no solen superar els 600 litres de capacitat, el que implica que ens trobem amb grups familiars relativament petits i que, per tant, l'emmagatzematge, no sembla ser comunal. Una de les particularitats d'aquest tipus

---

¹⁹ Malgrat que coneixem aquest fet, generalment el que conservem són les evidències indirectes de les estructures positives, com els forats de pal o les rasses vinculades a fonaments.

²⁰ Tot i l'abundància de les sitges en el territori català, aquestes (junt a les cubetes) augmenten en número a partir del Neolític post-cardial (Oms *et al.*, 2021: 272).

d'estructura és que només es troben al territori del nord-est peninsular i a Portugal en context del Neolític antic cardial. Els altres territoris peninsulars cardials tindrien altres mètodes d'emmagatzematge, però no són sitges. Reprendrem aquest aspecte a la discussió del treball. En territoris fora de la tradició cardial, com la Meseta, aquestes estructures eren novament molt habituals (Rojo-Guerra *et al.*, 2006: 80).

A Catalunya, els camps de sitges no s'associen a llocs estrictament d'hàbitat, perquè no s'hi localitzen altres estructures de caire domèstic, com forats de pal per sustentar estructures aèries, ni tampoc fogars, etc. Això podria ser degut a que aquestes estructures, d'escassa potència, han estat destruïdes pels treballs agraris moderns i l'erosió. Però també podria ser degut a les sitges es situaven en llocs propers als hàbitats, però no els mateixos hàbitats, per tal de protegir/ocultar l'excedent de la collita (Oms *et al.*, 2024). A l'àrea del Penedès n'hi ha prop de 15 durant el Neolític antic cardial i una vintena durant l'epicardial. Al Vallès, les proporcions són similars per la fase més antiga, però baixen a menys de 10 durant l'epicardial. Al Pla de Barcelona, n'hi ha més de 25 de la primera fase entre els jaciments de Sant Pau del Camp i La Sagrera, i en canvi no n'hi ha d'epicardials (Oms i Martín, 2018: 47).

En el cas de Portugal, les sitges són una de les estructures que més abunden en els jaciments neolítics. Seguint un model semblant al cas català, aquestes sitges presentaven una planta circular amb parets rectes, però de diferents mesures, generalment entre els 70 i 80 cm de diàmetre i entre 60 i 80 cm de profunditat, però alguns casos eren de dimensions més reduïdes (entre 20 i 40 cm de diàmetre), i desenvolupaven diferents funcions. En tant a aquest últim punt, la falta de restes orgàniques no permet poder

determinar la funció de les fosses, però els estudis indiquen que aquestes estarien relacionades amb l'augment de les activitats productives d'inicis del Neolític i, per tant, amb l'augment dels productes. Un fet que evidència aquesta hipòtesi és el recobriment de les parets de les sitges amb argila. La funció de l'argila seria per mantenir la humitat dintre de la sitja i, d'aquesta manera, conservar l'aliment per llargues temporades (Sousa *et al*, 2017: 322). Malgrat que no sempre es recupera aquest recobriment, sempre hi estava present.

En tant a aquest últim punt, les sitges no eren utilitzades exclusivament per a l'emmagatzematge de productes orgànics. Sovint, un cop les sitges eren esgotades, aquestes eren reutilitzades com a abocadors d'escombraries. Això s'evidencia a partir de la recuperació de material divers dintre de l'estructura, com fauna, ceràmica, lítica o, fins i tot, grans blocs d'altres estructures abandonades. La presència d'elements termoalterats ha fet pensar que les sitges foren utilitzades com a forns o fogars, però aquest fet es deu a la contaminació de la sitja en el moment que s'abocaven altres materials, com restes d'un forn destruït. A més, algunes sitges eren cremades per tal de netejar-la i reutilitzar-la de nou. Finalment, les sitges podien rebre un tercer ús. Es tracta de l'ús d'aquestes estructures com espai per la inhumació de cossos. Aquesta pràctica es comença a donar al Neolític antic, moment en què s'usen diverses estructures per enterrar els cossos com coves, fosses, sitges (segon ús), o fins i tot es construeixen estructures *ex-professo* (Gibaja, 2005: 167). La tradició es troba present en tota la península durant tot el període del Neolític, tot i que en algunes regions peninsulars durant el Neolític mig es comença a donar una nova tradició: les inhumacions en coves (tal i com s'explica en el apartat 2.2). Un exemple del segon ús que podien rebre les sitges neolítiques és la sepultura del Neolític antic trobada al jaciment del Palau Ludovice, Lisboa, on es va inhumar un adult en una sitja abandonada (*fig. 28*) (Duarte Simões *et al*, 2020: 20).

Fig. 28: fotografia del context funerari trobat dintre d'una sitja en el jaciment del Palau Ludovice, Lisboa. DUARTE ET AL., 2020.

5. Discussió

En el present treball s'ha fet una anàlisi bibliogràfica de diferents exemples de jaciments del Neolític antic en la península ibèrica per tal de determinar quins tipus d'estructures són presents i la seva funció. D'aquesta manera, s'ha intentat determinar la possible existència d'un patró cultural entre els diferents assentaments i el motiu pel que es dona.

En total, s'han treballat 20 jaciments, 16 dels quals eren a l'aire lliure mentre que els restants són en coves. Principalment, s'han estudiat les estructures negatives que s'ha recuperat en els jaciments ja que, de fet, pràcticament no s'han conservat de positives. L'exposició al clima d'aquestes estructures i la destrucció antròpica moderna són els principals causants de la seva desaparició. Malgrat això, alguns exemples peninsular que sí han conservat evidències positives, com sòls empedrats o murs, són Les Guixeres, La Draga o els Rocs de Sant Magí.

Retornant cap a les estructures negatives, aquestes són les que més abunden en els jaciments a l'aire lliure durant el Neolític antic per, primerament, el motiu que s'acaba d'explicar i, després, perquè hi havia un major nombre en comparació a les positives. Entre les estructures negatives que més abunden hi ha els forats de pal, que servien per subjectar els sostres aeris, i les sitges que presentaven moltes funcions. La principal era per emmagatzemar els productes agrícoles però, un cop s'abandonaven també se'ls hi

donava un segon ús, com a dipòsit de deixalles o per a inhumacions (Gibaja, 2005: 167). Finalment, altres estructures negatives que es poden trobar en aquests jaciments són rasses per l'assentament de murs o tancats, o estructures de combustió.

D'aquesta manera, a partir de l'anàlisi de les estructures s'ha pogut determinar una sèrie de semblances i diferències entre els diversos jaciments peninsulars estudiats en els apartats anteriors.

Per començar, veurem les semblances. Primerament, tots els assentaments es trobaven en regions fèrtils que permetien obtenir i produir recursos naturals. Els jaciments es trobaven en planes, excel·lent pel cultiu i el ramat, vora de cursos hídrics, generalment rius; de sistemes muntanyosos de més o menys magnitud, per la recol·lecció de recursos naturals (fruits per complementar la dieta, i pedra o fibres vegetals per la producció d'objectes) i la cacera, i de cavitats ja que en el Neolític antic se'ls hi va donar un segon ús. Aquest fet demostra que la ubicació dels assentaments no era aleatòria, construint-se jaciments *ex-novo* en àrees on abundaven els recursos naturals.

Una altra semblança que s'ha trobat és el tipus d'estructures que s'hi poden trobar en els jaciments. Tal i com es comentava anteriorment, les estructures que més abunden en aquests jaciments són les negatives, atès que la majoria de les positives no es conserven. En algunes ocasions sí s'han conservat parcialment, com als Rocs de Sant Magí que s'han recuperat diversos murs d'un hàbitat, o a La Draga d'on s'han recuperat els sòls dels àmbits. Gràcies a això, s'ha pogut visualitzar com serien els hàbits durant el Neolític antic, fet que s'esmentarà més endavant. Tornant a les estructures negatives, principalment hi ha 4 tipologies.

La primera i la més abundant són les sitges. Amb l'arribada del Neolític i de la domesticació de plantes, es va començar a obtenir un excedent agrícola que s'havia de conservar. La solució que es va trobar foren les sitges, fosses de mitjana profunditat que permetien la conservació del cereal. Les sitges van ser un fenomen que va perdurar durant tot el Neolític, malgrat que en algunes regions peninsulars durant les fases finals del període (Neolític mig i final) la seva presència va disminuir. Això es podria donar per l'aparició d'un nou sistema de conservació dels productes, com els vasos ceràmics. Aquest diferència també es pot trobar en les diferents regions de la península: al nord i Portugal trobem una alta presència de sitges, mentre que al sud no tenim la mateixa quantitat. Segurament, en aquestes terres s'utilitzaven altres mètodes de conservació. Les sitges, en major part de les ocasions, van rebre un segon ús un cop aquestes eren

abandonades: eren utilitzades com escombreres i com a lloc de sepultura de manera puntual, com el cas del Palau Ludovice (Duarte Simões *et al.*, 2020: 20).

La segona tipologia són els forats de pal, de petita dimensió i que mostren de manera indirecta la presència d'una estructura positiva, principalment d'un àmbit. Després hi ha les rasses de fundació que, com en el cas dels forats de pal, també mostrarien probablement la presència d'una estructura positiva com una paret o un tancat. Finalment, trobem aquelles estructures negatives fetes expressament per enterrar cossos. Malgrat que durant el Neolític antic Cardial els enterraments es fan preferentment en coves, aquest fet no és exclusiu i també se'n faran en els poblats a l'aire lliure, com el cas de La Lámpara o Paternanbidea en el Neolític antic de la Meseta (Fernández *et al.*, 2019: 5466).

Pel que fa a les diferències, la principal diferència és la tipologia dels àmbits durant el Neolític antic. En primer lloc, en aquest període encara podem trobar dos llocs on s'ubicaven els hàbitats. Malgrat que es començaran a abandonar les coves i abrics a favor d'un segon ús, com per l'emmagatzematge de productes (Cova Gran), l'aixopluc temporal de pastors i els seus ramats (Cova Colomera), per fer-hi productes (Cueva del Toro) o per inhumacions (Cova Bonica), en unes primeres fases del Neolític antic encara s'utilitzaven com a hàbitat, ja que s'aprofitava l'estructura natural de la cova per refugiar-se (Cova de l'Or o Cueva de Chaves) (Utrilla i Laborda, 2018). Posteriorment, s'abandonaran progressivament a favor de jaciments a l'aire lliure. A més, no tots els poblats a l'aire lliure es feien a partir de construir noves estructures. Alguns assentaments aprofitaven una estructura natural per dipositar-hi un àmbit al seu interior, com el cas dels Rocs de Sant Magí on es van construir noves parets a un espai natural en la roca, per tal de crear un àmbit tancat.

L'altra diferència és la tipologia dels àmbits *per se*. Deixant de banda les coves, les quals solament podien presentar un paravent, la tipologia que predomina en la península ibèrica són hàbitats fets de blocs de pedra amb una planta circular o el·lipsoidal, la presència d'un sòl empedrat de còdols, amb un sostre a dues aigües fet de materials orgànics i la presència d'almenys una estructura de combustió (Oms *et al.*, 2021: 262). Dintre de la casa s'hi farien les activitats de caire més privat, com dormir, mentre que davant d'aquesta i en la resta del poblal es farien aquelles públiques, com la talla de lítica, creació de vasos ceràmics o moldre el gra. Això no exclou l'existència d'espais amb altres funcions, com cledes pel ramat (La Revilla del Campo), tallers lítics (Plansallosa) o

necròpolis (Paternanbidea) i, a més, aquestes conclusions s'han extret d'aquells jaciments amb major dimensió i conservació, i poden haver-hi excepcions (Del Mar *et al.*, 2013: 229).

Una d'aquestes excepcions, la segona tipologia d'hàbitat, és el cas del jaciment de La Draga. Pràcticament un cas excepcional, La Draga és un poblat amb hàbitats fets a partir de troncs de fusta, amb una planta rectangular, un sostre també de taulons de fusta i un sòl de pedres o fusta (Terradas *et al.*, 2020: 262). Els hàbitats de La Draga també es troben elevats ja que estan propers al llac de Banyoles, un altra diferència respecte els altres jaciments. Gràcies a aquest últim fet, el gran poblat s'ha conservat fins als nostres dies. El motiu per la diferència en la tipologia d'aquest jaciment és perquè es tracta d'un poblat lacustre, és a dir, ubicat vora d'un llac. Com ja s'ha mencionat, la proximitat amb l'aigua i els fangs de la riba, va fer que es construïssin els hàbitats amb altura. Cal tenir present que aleshores el nivell de l'aigua del llac seria més elevat a l'actual. Així doncs, els seus habitants viurien de la recol·lecció dels recursos naturals que els hi oferia el llac, com els peixos, però també van desenvolupar l'agricultura, amb la presència de cereals i llegums en el jaciment. Tot i que sigui una excepció, la tipologia de La Draga no és única en aquest moment i podem trobar altres exemples fora de la península.

En tant a les dificultats que s'han trobat al realitzar aquest treball ha estat principalment una, la manca d'estudis sobre els jaciments a l'aire lliure d'època neolítica. Per començar, alguns jaciments presenten poca informació bibliogràfica i aquesta és molt antiga (dels anys 80 i 90). Això pot provocar errors en la interpretació ja que en aquells moments es feien interpretacions i anàlisis diferents a les actuals i, potser, s'ha passat per alt algun detall. A més, la pròpia falta d'estudis en aquest tema, especialment en algunes regions de la península com Andalusia, també ha provocat la proposta d'estudis antiquats, com és el cas de la Cultura de las Cuevas. Proposada per Bosch Gimpera, actualment s'ha matisat tot i que per molts anys es va considerar correcta. Igualment, la falta de bibliografia també ve provocada per la falta de recursos i estudis sobre aquest tema. Per una banda, a causa del poc interès acadèmic sobre aquest aspecte, centrant-se més en el món funerari o en els poblats d'època protohistòrica. Per l'altra, per la pròpia destrucció dels jaciments causada per les accions antròpiques modernes.

6. Conclusions

Com a conclusió final d'aquest treball de recerca, s'ha complert amb els objectius principals del treball, ja que s'ha pogut determinar les diferències i semblances entre els jaciments a l'aire lliure durant el Neolític antic a la península ibèrica. Malgrat que tots els jaciments s'ubiquessin en una zona fèrtil pel conreu, la tipologia d'aquests era diferent ja que s'adaptaven al seu entorn. La tipologia que més representada està són els poblats a l'aire lliure amb estructures circulars fetes de pedra. Aquest fet es deu a l'estabilitat dels grups neolítics, els quals ja no necessiten desplaçar-se per aconseguir els aliments. Però, en altres casos els assentaments s'adapten d'una altra manera al seu entorn, construint poblats de fusta en zones pantanoses o aprofitant estructures naturals. Si bé trobem una diferència en tant a la tipologia, una semblança que sí sembla que comparteixen els diferents assentaments és la presència de zones funcionals en el jaciment, representades a partir d'estructures de diversa morfologia. Aquestes àrees poden ser tallers, cledes pel ramat, camps de sitges (molt presents en aquest primer moment de l'agricultura) o necròpolis. En tant a aquest últim punt, la presència d'inhumacions tant dintre com vora el poblat mostra un sentiment de formar part d'una comunitat igualitària, atès que no hi havia diferències entre l'aixovar o els hàbitats. A més a més, no es detecten diferències geogràfiques en els jaciments, trobant moltes semblances entre els d'Espanya i Portugal, ni cronològiques, en tant a les fases del Neolític antic. Així doncs, també s'han complert els objectius secundaris.

Finalment, els objectius s'han pogut assolir mitjançant les metodologies proposades al principi d'aquest treball. Primerament, s'han consultat les fonts bibliogràfiques i la informació que s'ha extret d'aquestes ha estat introduïda en la BBDD per tal de ser comparada i poder extreure les conclusions.

7. Bibliografia

- ALCALDE I GURT, Gabriel; BOSCH I LLORET, Àngel; BUXÓ I CAPDEVILA, Ramon. (1991). "L'assentament neolític a l'aire lliure de Plansallosa (la Garrotxa)". *Cypselà*. Girona: Racó, núm. 9, p. 49-63.
- BALDELLOU MARTÍNEZ, Vicente (1989). "El Neolítico". *Historia de Aragón*. Saragossa: Institución Fernando el Católico, vol. 1, núm. 1, p. 25-36.
- BALDELLOU, Vicenç; UTRILLA, Pilar; GARCÍA-GAZÓLAZ, Jesús. (2012). "Variscita de Can Tintorer en el Neolítico Antiguo del Valle Medio

- del Ebro”. *Congrés Internacional Xarxes al Neolític – Neolithic Networks*. Revista del Museu de Gavà, núm. 5, p. 307-314.
- BERGADÀ, M. Mercè; OMS, F. Xavier. (2021). “Pastoral Practices, Bedding and Fodder During the Early Neolithic Through Micromorphology at Cova Colomera (Southeastern Pre-Pyrenees, Iberia)”. *Open Archeology*. Barcelona: De Gruyter, núm. 7, p. 1258-1273.
  - BOGDANOVIC, Igor [et al.]. (2015): “La Draga en el contexto de las evidencias de ocupación del lago de Banyoles”. *V Congresso do Neolítico Peninsular. Actas*. Lisboa: UNIARQ, vol. 8, p. 228-235.
  - BOSCH, Àngel [et al.]. (1997). “El jaciment del Plansallosa”. *Tribuna d’Arqueologia 1995-1996*. Barcelona, p. 62-75.
  - BOSCH ARGILAGÓS, Josep; MIRÓ I MIRÓ, Josep M. (1986). *Memòria de la campanya de treballs arqueològics de setembre de 1986 efectuada al jaciment de Castellas o Rocs de Sant Magí (Llavaneres, Maresme)*. [Memòries d’Intervenció Arqueològica]. CALAIX, vol. 1.
  - CAMALICH MASSIEU, M. Dolores; MARTÍN SOCAS, Dimas. (2012). “Los inicios del Neolítico en Andalucía. Entre la tradición y la innovación”. *Menga 04: revista de prehistoria de Andalucía*. Sevilla: Junta de Andalucía, vol. 3, núm. 4, p. 103-130.
  - DAURA [et al.]. (2019). “Deciphering Neolithic activities from a Cardial burial site (Cova Bonica) the western Mediterranean coast”. *Journal of Archaeological Science: Reports*. Àmsterdam: Elsevier Ltd, núm. 23. p. 324-347.
  - DEL MAR, María [et al.]. (2013). “El aprovechamiento de la campiña entre Teba y Ardales (Málaga) por los agricultores del Neolítico: el caso del Cerro de la Higuera”. *Mainake*. Màlaga: Centro de Ediciones de la Diputación de Màlaga, núm. 34, p. 227-244.
  - DINIZ, Mariana. (2013). “Fossas, fornos, silos e outros meios de produção: acerca da implantação das práticas produtivas no neolítico antigo em Portugal”. *Arqueologia em Portugal – 150 anos*. Lisboa: Associação dos arqueólogos portugueses, vol. 1, p. 319-328.
  - DUARTE SIMÕES, Carlos [et al.]. (2020): “Lisboa no Neolítico Antigo: resultados das escavações no palácio Ludovice”. *Estudos Arqueológicos de Oeiras*. Oeiras: CÂMARA MUNICIPAL DE OEIRAS, vol. 26, p. 11-40.

- FERNÁNDEZ CRESPO, Teresa [et al.]. (2019). “Isotopic evidence of strong reliance on animal foods and dietary heterogeneity among Early-Middle Neolithic communities of Iberia”. *Archaeological and Anthropological Sciences*. Valladolid: Hybrid, vol. 11, núm. 1, p. 5463-5481.
- GARCÍA ATIÉNZAR, Gabriel. (2011). “VII-IV milenio cal BC. El asentamiento prehistórico de Benàmer: consideracions sobre la ocupación y explotación del territorio en el valle medio del Serpis”. A: TORREGROSA GIMÉNEZ, Palmira, JOVER MAESTRE, F. Javier; LÓPEZ SEGUÍ, Eduardo. *Benàmer (Muro d’Alcoi, Alicante). Mesolíticos y neolíticos en las tierras meridionales valencianas*. València: Servicio de Investigación prehistórica del Museo de Prehistoria de Valencia. Núm. 112, p. 301-316.
- GARCÍA ATIÉNZAR, Gabriel [et al.]. (2011). “La ocupación del Neolítico antiguo cardial de Benàmer (Muro de l’Alcoi, Alicante)”. *V Congreso do Neolítico peninsular. Actas*. Lisboa: UNIARQ, vol. 5, p. 131-138.
- GARCÍA BORJA, Pablo [et al.]. (2011). “El Neolítico antiguo cardial y la Cova de la Sarsa (Bocairent, València). Nuevas perspectivas a partir de su registro funerario”. *MUNIBE: Antropología-Arkeologia*. San Sebastián: Online First, núm. 62, p. 175-195.
- GARCÍA-GAZÓLAZ, Jesús. (1998). “Paternanbidea (Ibero, Navarra): un yacimiento al aire libre de la prehistoria reciente de Navarra”. *Cuadernos de Arqueología*. Navarra: Universidad de Navarra, núm. 6, p. 33-48.
- GARCÍA-GAZÓLAZ, Jesús; SESMA SESMA, Jesús (1999). “Talleres de sílex versus lugares de habitación. Los Cascajos (Los Arcos, Navarra), un ejemplo de neolitización en el Alto Valle del Ebro”. *II Congrés del Neolític a la Península Ibèrica*. València: Saguntum: Papeles del Laboratorio de Arqueología de Valencia-Extra, núm. 2, p. 343-350.
- GARCÍA-GAZÓLAZ, Jesús; SESMA SESMA, Jesús (2001). “Los Cascajos (Los Arcos, Navarra). Intervenciones 1996-1999”. *Trabajos de arqueología Navarra*. Navarra: Gobierno de Navarra, núm. 15, p. 299-306.
- GARCÍA-MARTÍNEZ DE LAGRÁN, Íñigo (2014). “La neolitización de la Meseta Norte y de la alta y media cuenca del Ebro (España): premisas teóricas, análisis del registro y planteamiento de hipótesis”. *Zephyrus*. Salamanca: BIBLID, núm. 73, p. 83-107.

- GIBAJA BAO, J. Francisco. (2005). “Los enterramientos neolíticos del Noreste de la Península Ibérica”. *Anthropologica et Praehistorica*. Barcelona, vol. 116, p. 165-178.
- GIBAJA BAO, J. Francisco [et al.]. (2010). “Prácticas funerarias durante el neolítico. Los enterramientos infantiles en el noreste de la Península Ibérica”. *Complutum*. Madrid: Revistas Científicas Complutenses, vol. 21, nº 2, p. 47-68.
- GIBAJA BAO, J. Francisco (2021): *El Neolítico en Europa* [en línea] Barcelona: Arqueología e Historia, núm. 37.
- GIBAJA BAO, J. Francisco [et al.]. (2024): “The first Neolithic boats in the Mediterranean: The settlement of La Marmotta (Anguillara Sabazia, Lazio, Italy)”. *PLoS ONE* 19(3): e0299765.
- GRONENBORN, Detlef; HOREJS, Barbara (2023). [Expansion of farming in western Eurasia, 9600-4000 BCE].
Recuperat al gener de 2023:
https://www.academia.edu/9424525/Map_Expansion_of_farming_in_western_Eurasia_9600_-_4000_cal_BC_update_vers._2019.3
- JOVER MAESTRE, F. Javier; TORREGROSA GIMÉNEZ, Palmira. (2011). “Hacia una contextualización del yacimiento de Benàmer en el proceso investigador sobre la neolitización en tierras valencianas”. A: TORREGROSA GIMÉNEZ, Palmira, JOVER MAESTRE, F. Javier; LÓPEZ SEGUÍ, Eduardo. *Benàmer (Muro d’Alcoi, Alicante). Mesolíticos y neolíticos en las tierras meridionales valencianas*. València: Servicio de Investigación prehistórica del Museo de Prehistoria de Valencia. Núm. 112, p. 5-11.
- JOVER MAESTRE, F. Javier; TORREGROSA GIMÉNEZ, Palmira. (2016). “Las unidades domésticas de los primeros grupos neolíticos en el Este de la península ibérica”. *MUNIBE: Antropología-Arkeologia*. Donostia: Online First, núm. 68, p. 2-15.
- LABORDA, Rafael [et al.]. “Font del Ros y el Neolítico Antiguo en el nordeste de la península ibérica”. *Trabajos de prehistoria*. Barcelona: CSIC, vol. 78, núm. 2, p. 237-256.
- MANGADO, Xavier [et al.]. (2012). “Estudio de los restos líticos de la Cova Colomera (Prepirineo de Lleida) entre 5220 y 1660 cal BC. Análisis arqueopetroológico de las materias primas silíceas y posibles áreas de

- captación”. *Actes del Congrés Internacional Xarxes al Neolític*. Gavà: Institut Municipal del Gestió Patrimonial Cultural i Natural, núm. 5, p. 155-161.
- MARTÍN, P., SANZ, Montse, DAURA, Joan (2023). “Estudio zooarqueológico de los restos faunísticos procedentes del nivel Neolítico cardial de Cova Bonica (Vallirana, Barcelona). *Archaeofauna*, vol. 32, núm. 1, p. 145-160
  - MARTÍN-SOCAS, Dimas [et al.]. (2004a). “La Cueva de El Toro (El Torcal de Antequera, Málaga)”. *II Simposio de prehistoria*. Màlaga: Fundació Cueva de Nerja, p. 68-89.
  - MARTÍN-SOCAS, Dimas [et al.]. (2004b). “La Cueva de El Toro (Antequera, Málaga). Una comunidad ganadera en Andalucía, entre el VI y el III Milenio a.n.e”. *Sociedades recolectores y primeros productores. Actas de las Jornadas Temáticas Andaluzas de Arqueología*. Sevilla: Junta de Andalucía, núm. 1, p. 205-229.
  - MARTÍN-SOCAS, Dimas [et al.]. (2017). “The beginning of the Neolithic in Andalusia”. *Journal of Archaeological Science: Reports*. Àmsterdam: Elsevier Ltd, núm. 21, p. 2-21.
  - MARTÍNEZ SÁNCHEZ, Rafael M. [et al.]. (2011): “Aportaciones a la ocupación durante el Neolítico Inicial del piedemonte del Subbético Cordobés: el enclave del Castillo de Doña Mencía (Córdoba)”. *V Congreso do Neolítico Peninsular. Actas*. Lisboa: UNIARQ, vol. 8, p. 218-227.
  - MARTÍNEZ SÁNCHEZ, Rafael M.; VERA RODRÍGUEZ, J. Carlos (2017). “El enclave neolítico al aire libre del Castillo de Doña Mencía (Córdoba): una mirada a los primeros agricultores de las campiñas del Guadalquivir Medio”. *ONOA MONOGRAFIAS*. Còrdoba: UHU Publicaciones, núm. 1.
  - MORALES, Juan Ignacio, OMS, F. Xavier (2012). “Las últimas evidencias mesolíticas del NE peninsular y el vacío pre-neolítico”. *Neolithic Networks Rubricatum*, Gavà: Revista del Museu de Gavà, núm. 5, p. 35-41.
  - OMS ARIAS, F. Xavier [et al.]. (2008). “La Cova Colomera (Sant Esteve de la Sarga, Lleida), una cueva-redil en el prepirineo de Lérida: primeros resultados y perspectivas de futuro”. *IV Congreso del Neolítico Peninsular*, vol. 1, p. 230-236.
  - OMS ARIAS, F. Xavier [et al.]. (2009). “Estudio transdisciplinar de la fosa EE1 de la Cova Colomera (Prepirineo de Lleida): implicaciones domésticas y

- paleoambientales en el Bronce Antiguo del noreste de la Península Ibérica”. *Trabajos de Prehistoria*. Barcelona: CSIC, vol. 66, núm. 1, p. 123-144.
- OMS ARIAS, F. Xavier (2017). *La neolitització del nord-est de la península ibérica*. Barcelona, Societat catalana d’Arqueologia. (Memorial Josep Barberà i Ferràs; 14).
  - OMS ARIAS, F. Xavier; MARTÍN COLLIGA, Araceli. (2018). “Els primers pagesos i ramaders del nord-est de la península ibérica: el Neolític ca. 5600 – 2300 cal BC”. *Monografies del MAC*. Barcelona: Museu Arqueològic de Catalunya, vol. 2, p. 37-62.
  - OMS ARIAS, F. Xavier [et al.]. (2019). “Nuevas intervenciones en la Cova Gran y la Cova Freda de Montserrat (Collbató, Barcelona) casi 100 años después”. *Trabajos de Prehistoria*. Barcelona: CSIC, vol. 76, núm. 2, p. 335-344.
  - OMS ARIAS, F. Xavier; MESTRES, Josep; MARTÍNEZ, Hèctor; LABORDA, Rafael. (2019). *Les Guixeres de Vilobí (Sant Martí Sarroca, Alt Penedès, Barcelona)*. Memòria Científica de les Campanyes de 2018 i 2019. CALAIX.
  - OMS ARIAS, F. Xavier [et al.]. (2020). “La (in)determinación del horizonte *impressa* en el NE de la península Ibérica”. *Congrés: Contextualizando la cerámica Impressa: horizontes culturales en la península Ibérica*, Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona, p. 101-112.
  - OMS ARIAS, F. Xavier [et al.]. (2021). “Fases de ocupación y estratigrafía del asentamiento neolítico de Les Guixeres de Vilobí (Sant Martí Sarroca, Barcelona)”. *Trabajos de prehistoria*. Barcelona: CSIC, vol. 78, núm. 2, p. 257-276.
  - OMS ARIAS, F. Xavier [et al.]. (2023). “Les Guixeres de Vilobí (Sant Martí Sarroca, Barcelona): nuevos datos sobre sus ocupaciones neolíticas”. *Actas del VII Congreso sobre el Neolítico en la península ibérica*. Sevilla: Universidad de Sevilla, núm. 88, p. 51-61.
  - OMS, F. Xavier [et al.]. (2024). “La Serreta (Vilafranca del Penedès, Barcelona), un campo de silos entre el Neolítico Antiguo y la Edad del Bronce”. *SPAL*, vol. 33, núm. 1, p. 9-32.
  - ROJO-GUERRA, Manuel A. [et al.]. (2006). “La Neolitización de la Meseta Norte a la luz del C-14: análisis de 47 dataciones absolutas inéditas de dos

yacimientos domésticos del Valle de Ambrona, Soria, España”. *Archivo de Prehistoria levantina*. València, vol. 26, p. 39-94.

- ROJO-GUERRA, Manuel A.; GARRIDO-PENA, Rafael; GARCÍA-MARTÍNEZ de LAGRÁN, Íñigo. (2008). “El Valle de Ambrona (Soria, España): un referente cronológico para la primera ocupación neolítica del interior peninsular”. *The Early Neolithic in the Iberian Peninsula*. Lisboa: BAR, International Series, p. 35-42.
- ROJO-GUERRA, Manuel A. [et al.]. (2011). “El Valle de Ambrona y la provincia de Soria: La Lámpara, La Revilla del Campo y El Abrigo de La Dehesa/Carlos Álvarez”. *II Congrés del Neolític a la Península Ibèrica*. València: Saguntum: Papeles del Laboratorio de Arqueología de Valencia-Extra, núm. 12, p. 105-109.
- ROJO-GUERRA, Manuel A. [et al.]. (2016). “Enterramientos del Neolítico antiguo en el interior peninsular: nuevos datos para una actualización de la evidencia empírica”. A: BONET ROSADO, Helena; MARTÍ OLIVER, Bernat. *Del Neolític a l’Edat del Bronze en el Mediterrani occidental: estudis en homenatge a Bernat Martí Oliver*. València: Serie de Trabajos Varios, núm. 119, p. 181-210.
- SOUSA, A. Caterina [et al.]. (2017). “Os tempos do Neolítico na região de Lisboa: o povoamento”. *Estudos Arqueológicos de Oeiras*. Oeiras: CÂMARA MUNICIPAL DE OEIRAS, vol. 23, p. 459-519.
- TAVARES DA SILVA, Carlos ; SOARES, Joaquina. (2015). “Neolitização da costa sudoeste portuguesa. A cronologia de Vale Píncel I”. *V Congresso do Neolítico Peninsular. Actas*. Lisboa: UNIARQ, vol. 8, p. 645-659.
- TERRADAS-BATLLE, Xavier; PALOMO, Antoni; PIQUÉ, Raquel. (2020). “El poblado neolítico de La Draga (Banyoles, Girona). Resultados de las excavaciones recientes y nuevos retos de investigación”. *Actualidad de la investigación arqueológica en España*. Madrid: Museo Arqueológico Nacional, vol. 1, p. 251-269.
- TRABERNERO, Esther [et al.]. (1999). “El Poblado de Plansallosa y la neolitización del valle del Llierca (pre-pirineo oriental)”. *II Congrés del Neolític a la Península Ibèrica*. València: Saguntum: Papeles del Laboratorio de Arqueología de Valencia-Extra, núm. 2, p. 329-335.

- UTRILLA, Pilar, LABORDA, Rafael 2018. “La Cueva de Chaves (Bastarás, Huesca): 15.000 años de ocupación prehistórica”. *Trabajos de Prehistoria*, vol. 75, núm. 2, p. 248-269.

Netgrafia:

- Diputació de Barcelona:
<https://www.diba.cat/>
- Diputación de Málaga:
<https://www.malaga.es/>
- Universitat Autònoma de Barcelona:
<https://www.uab.cat/>

8. Annex

Jaciment	Fase	Població	Comarca	País	Altura	Orientació	Espai excavat / Dimensió jaciment	Estr. Hàbitat	Núm. Hàbitats	Sigles	Forats pal	Altres estructures	Núm. Estructures	Bibliografia
Benàner	Neolític - Neolític antic cardial - Neolític antic epicardial	Muro de l'Alcói	Alacant	ES	320 m snm		3000 m2	ESTRUCTURA HÀBITAT	IND	NO	SÍ	FOGARS - SITGES	IND	García et al., 2011 / Jover, Torregrosa, 2016 Martínez et al., 2011 / Del Mar et al., 2013 / Espejo, Cabello, Cantalejo, 2015 / Martínez et al., IND 2015
Castillo de Doña Mencía	Neolític antic	Córdoba	Córdoba	ES	600 m snm	N-W	IND	ESTRUCTURA HÀBITAT (?)	IND	NO	NO	SEPULTURES (?)	IND	Del Mar et al., 2013 / Espejo, Cabello, Cantalejo, IND 2015 / Martínez et al., 2015
Cerro de la Higuera	Neolític antic	Tébar / Andalus	Málaga	ES	572 m snm		1000 m	ESTRUCTURA HÀBITAT	(?)	NO	NO	FOGARS	IND	Daura et al., 2013 / Oms et al., 2017b / Daura et 1 al., 2019 / Martín et al., 2023
Cova Bonica	Neolític antic	Vallirana	Baix Llobregat	ES	402 m snm		57 m2	FUNEARI	IND	NO	NO	SEPULTURES - FOGARS	IND	Mangado et al., 2011 / Oms et al., 2013 / 8 Burgueta, Oms, 2021 1 Oms et al 2019
Cova Colomera	Neolític	Montrebei	Pallars Jussà	ES	670 snm	E-W	2 sondieg (36 i 12 m2) (160 m2)	COVA	1 SÍ	SÍ	SÍ	FOGARS - FOSSES	IND	Martín-Socas et al., 2004a / Martín-Socas et al., IND 2004b
Cova Freda	Neolític cardial	Collbató	Baix Llobregat	ES	550 m snm		IND	COVA	1 SÍ	NO	NO	SEPULTURES	IND	80 Lobarda et al., 2021
Cueva de El Toro	Neolític antic	Antequera	Málaga	ES	800 - 1400 m snm S		IND	COVA	1 NO	NO	NO	FOGARS	IND	Bogdanovic et al., 2015 / Jover, Torregrosa, 2016 IND / Oms, Martín, 2018 / Terradas et al., 2020
Font del Ros	Neolític antic	Berga	Bergadà	ES	680 snm	N	1200 m2	ESTRUCTURA HÀBITAT	1 SÍ	SÍ	SÍ	FOSSES	IND	Rojo-Guerra et al., 2006 / Rojo-Guerra, Garrido- Pena, García-Martínez-de Lagrán, 2008 / Rojo- Guerra et al., 2011
La Draga	Neolític antic cardial	Banyoles	Pla de l'Estany	ES	170 m snm		1000 m2	CABANES	10 o 12 SÍ	SÍ	SÍ	FOGARS - TANCAT	IND	Rojo-Guerra et al., 2006 / Rojo-Guerra, Garrido- Pena, García-Martínez-de Lagrán, 2008 / Rojo- Guerra et al., 2011
La Lámpara	Neolític antic	Ambrona	Sòria	ES	1100 m snm		13 ha	ESTRUCTURA HÀBITAT	(?)	SÍ	SÍ	SEPULTURES - FOGARS - FOSSES	IND	Rojo-Guerra et al., 2006 / Rojo-Guerra, Garrido- Pena, García-Martínez-de Lagrán, 2008 / Rojo- Guerra et al., 2011
La Reilla del Campo	Neolític antic	Ambrona	Sòria	ES	1100 m snm		18 ha	ESTRUCTURA HÀBITAT	(?)	SÍ	SÍ	FOGARS - FOSSES	IND	Oms, Martín, 2018 / Ghajja et al., 2018 / Oms et 23 et al., 2021 / Vidal, 2021 / Oms et al., 2023
Les Guixeres de Vilobí	Neolític cardial antic - Neolític epicardial antic - Neolític postcardial - Neolític final	Sant Martí Sarroca	Alt Penedès	ES	325 - 330 m snm	N	200 m	CABANES	3 SÍ	SÍ	SÍ	FOGARS	IND	García-González, Serna-Serna, 1999 / García- González, Serna-Serna, 2001
Los Cascajos	Neolític antic	Los Arcos	Navarra	ES	445 m snm	N-S	4.3 ha	CABANES	3 SÍ	SÍ	SÍ	FOGARS - FOSSES - INHUMACIONS	IND	5 Bernabéu et al., 2003
Mas d'Is	Neolític antic	Penagülla	Alacant	ES	380 m snm		IND	CABANES	3 NO	SÍ	SÍ	FOSSES	IND	Duarte Simões et al., 2020
Palácio Ludovice	Neolític antic	Lisboa	Lisboa	POR	100 m snm	E-W	IND	ESTRUCTURA HÀBITAT	IND	NO	SÍ	FOGARS - ENTERRAMENTS	IND	García González, 1998 / Baldeu, Utrilla, García-González, 2012 / Rojo-Guerra et al., 30 2016
Paternanbidea	Neolític	lbero	Navarra	ES	400 snm		2420 m2	ESTRUCTURA HÀBITAT	IND	SÍ	SÍ	FOGARS - FOSSES - INHUMACIONS	IND	Alcalde Bosch, Buño, 1991 / Bosch et al., 1997 / Tabernero et al., 1999 / Oms, Martín, 2018
Plansalosa	Neolític	Tordellà	Garroba	ES	250 m s.n.m		100 m2	ESTRUCTURA HÀBITAT (?)	IND	SÍ	SÍ	FOGARS - FOSSES	IND	Pons, Tarrús, 1978 / Pons, Tarrús, 1980 / Oms 7 et al., 2018 / Oms, Martín, 2018 /
Puig Mascaró	Neolític antic - Neolític mitjà inicial	Torroella de Montgrí	Baix Empordà	ES	10 m s.n.m	N-S	IND	CABANES	IND	NO	SÍ	FOGARS	IND	8 Bosch, Miró, 1986 / Oms, Martín, 2018
Rocs de Sant Magí	Neolític antic	Sant Andreu de Llavaneres	Mareme	ES	400 snm	N-W	IND	ESTRUCTURA HÀBITAT (?)	IND	NO	NO	IND	IND	159 Tavares da Silva, Soares, 2015
Vale Pincel I	Neolític antic	Chão de Sines	Lisboa	POR	100 m snm	E-W	2000 m2 EX	ESTRUCTURA HÀBITAT	IND	SÍ	NO	FOGARS - FOSSES	IND	

Taula 1: llistat dels diferents jaciments neolítics.